



Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E

HOU'EIKIM MIPA

'O E

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	14
'AHO	Falaite, 24 Fepueli 2017

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI M MIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Tu'ivakan

'Eiki Fakaafonganga N pele, Vahefonua Tongatapu

Hou'eiki Minisit Kapineta

'Eiki Pal mia

'Eiki Tokoni Pal mia

'Eiki Minisit Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula

& Kau Tau 'a 'Ene 'Afi

'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua

'Eiki Minisit Fefakatau'aki, Ngaahi Ng ue 'a e Kakai

& Polisi, Pil sone, Tamate Afi

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai & Tute

'Eiki Minisit Lao

'Eiki Minisita Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau, Toutai

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga

'Eiki Minisit Mo'ui

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi & Takimamata

'Eiki Minisita Ako & Ako Ng ue

Samuela 'Akilisi P hiva

Siaosi Sovaleni.

Lord Ma'afu Tukui'aulahi

Dr. 'Aisake Valu Eke

Dr. P hiva Tu'i'onetoa

T vita Lavemaau

Sione Vuna Fa'otusia

S misi Taelangi Fakahau

Poasi Mataele Tei

Dr. Saia Ma'u Piukala

Semisi Lafu Kioa Sika

Penisimani 'Epenisa Fifita

Hou'eiki Fakaafonganga N pele

Lord Tu'i' fitu

Lord Vaea

Lord Tu'ilakepa

Lord Tu'iha' angana

Lord Tu'iha'ateiho

Lord Nuku

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 1 Vava'u.

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 1 Tongatapu

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 2 Vava'u.

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 1 Ha'apai

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 2 Ha'apai

'Eiki Fakaafonganga N pele 'Eua

'Eiki Fakaafonganga N pele Ongo Niua

Kau Fakaafonganga Kakai

Fakaafonganga Fika 4 Tongatapu

Fakaafonganga Fika 12, Ha'apai

Fakaafonganga Fika 13, Ha'apai

Fakaafonganga Fika 15, Vava'u

Fakaafonganga Fika 16, Vava'u

Fakaafonganga Kakai 17, Ongo Niua

M teni Tapueluelu

Vili Manuopangai Hingano

Veivosa *Light of Life* Taka

S miu Kuita Vaipulu

'Akosita Havili Lavulavu

Sosefo Fe'aomoeata Vakati



FALE ALEA 'O TONGA

**'ASENITA FAKAANGAANGA FIKA 14/2017
FAKATAHA 'A E FALE ALEA 'O TONGA**

*'Aho Falaite 24 Fepueli, 2017
10.00am.*

HOKOHOKO 'O E NGAUE 'A E FALE ALEA

Fika 01	:	Lotu
Fika 02	:	Ui 'o e Hou'eiki Memipa 'o e Fale Alea
Fika 03	:	Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea
Fika 04	:	Lipooti Fika 04/2017: Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea (fekau'aki mo e Tali 'a e Palemia ki he Fokotu'u Fika 1/2017: Fokotu'u ki ha Paloti ke Fakamaloloo'i 'a e Palemia)
Fika 05	:	Ngaahi Me'a Makehe
Fika 06	:	Kelesi

Fakahokohoko

Fale Alea ‘o Tonga	6
Lotu	6
Ui ‘a e Fale	6
Poaki.....	6
Me’a ‘a e ‘Eiki Sea.....	6
L pooti Fika 4/ 2017 K miti Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea.	7
P loti’i ‘o tali L pooti fika 4/2017 K miti Ngaahi Totonu Fale Alea.....	7
Lau tali Pal mia ki he fokotu’u ke fakahifo iá.....	8
Tokanga ki he ‘uhinga ‘ikai lau ai ‘a e tohi ne ‘omai’aki tali Pal mia	8
Fokotu’u ke kamata lau tohi na’e ‘omai’aki tali e Pal mia.....	10
Taukave ko e Sea Fale Alea pe ke aofangatuku.....	11
P loti’i ke lau kotoa toenga e tali e Pal mia	11
Tohi tali ‘a e Pal mia	12
Tu’unga faka’ekonomika	12
Tafa’aki ki he ng ue toli fua’i’akau	13
Faka’at tu’uta mai kakai mei ‘Iulope mei muli	14
Tafa’aki fakatakimamata.....	14
Ola ng ue ngaahi poate Pule’anga	14
Ngaahi ng ue ola he tafa’aki ‘o e mo’ui	14
Polokalama ako, ngoue & toutai e Pule’anga	15
TALATEU	16
Tali ki he ngali fili fakapone ‘a e Pal mia	16
Tali Pal mia ki he fakaanga’i ‘Ateni Seniale Le’ole’o	19
Tali ki he hoha’a fekau’aki mo e feliuliuaki ngaue’aki maama sivi f nau	20
Tali ki he fokotu’u ke fakam l lo’i Viola Ulakai	20
Tali ki he feinga Pal mia ke fakam lolo’i <i>Lord Sevele</i>	21
Tali ki he kei ngaue’aki Lavulavu Senita Fakafonua	21
Tali ki he totongi pa’anga ki he <i>Forbes</i>	21
Tali ki he fakam l l ‘i ‘o ‘Etuata Sungalu Lavulavu	22
Tali ki he fehikitaki kau ngaue Potung ue ki Muli	23

Tali ki he fakamole paaka ‘i Popua.....	23
Fakam ’opo ‘o e Tali ‘a e Pule’angá	24
Faka’uhinga’i Lao ‘Uhinga Lea fekau’aki mo e ‘aho 5 fai ai <i>VOCN</i>	24
Tu’utu’uni 84(g) (1)	24
Tali ‘a e Sea Fale Alea kole Pal mia ke fai p loti he ‘aho ni	25
Fokotu’u p loti he ‘aho ni koe’uhi ko e ngaahi fatongia fakafonua he uike kaha’u	25
Kole ha faingamalie ki he Hou’eiki ke lau tali ‘a e Pal mia.....	26
Tui Sea fakapotopoto ke toki fai p loti he M nite	27
Tokanga ‘oku ngata ‘aho 5 ki he ‘aho ni.....	27
Kole ha taimi ke fai ha vakai ki he tali e Pal mia	28
Kelesi.....	29
Fakam ’opo’opo Feme’a’aki Fale Alea ‘o Tonga	30

Fale Alea ‘o Tonga

Taimi: 1000-1010

S tini Le’o: Me’a mai ‘a e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea

‘Eiki Sea: K taki Kalake fai mai ‘a e lotu ‘a e ‘Eiki

Lotu

(Na’e kau kotoa ‘a e Hou’eiki M mipa ‘o e Fale hono hiva’i ‘a e lotu ‘a e ‘Eiki)

Kalake k taki ‘o fai mai ‘etau tali ui.

Ui ‘a e Fale

Kalake T pile: Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea, ‘Eiki Pal mia mo e Hou’eiki Minisit ‘o e Kapineti, tapu mo e Hou’eiki Fakafofonga ‘a e Hou’eiki N pele ‘a ‘Ene ‘Afio kae ‘uma’ ‘a e Hou’eiki Fakafofonga ‘a e Kakai, ‘at ke fakahoko ‘a e ui e Fale ki he pongipongi, ‘aho Falaite 24 ‘o Fepueli 2017.

(Na’e lele heni ‘a e taliui ‘a e Hou’eiki M mipa)

<007>

Taimi: 1010-1020

Kalake T pile: ‘Eiki Sea ko u kole ke u to e fakaongo ange mu’a.

‘Eiki Sea: M 1 .

Kalake T pile: ‘Eiki N pele Tu’ilakepa, ‘Eiki N pele Nuku, Vili Manuopangai Faka’osiula Hingano. ‘Eiki Sea, ko e ngata’anga ‘o e tali ui ho Falé.

Poaki

Ko e poaki p ‘e taha ‘oku fakahoko maí, ko S sefo Fe’aomoeata Vakatale, ‘oku poaki tengetange, pea ko e Hou’eiki M mipa ko eni ‘oku ‘ikai ke tali mai honau uí, ‘oku ‘i ai e tui ‘oku nau me’a t mui mai p . M 1 ‘Eiki Sea.

Me’a ‘a e ‘Eiki Sea

‘Eiki Sea : M 1 . Tapu mo e ‘Afio ‘a e ‘Otua Mafimafi ‘i hotau lotolotonga, fakatapu foki ki he ‘Ena ‘Afifio, Tama ko Tupou VI, ko e Tu’i ‘o e ‘Otu Tonga, kae ‘uma’ ‘a e Ta’ahine Kuini, Kuini Nanasipau’u mo e Fale ‘o Ha’a Moheofo. Tapu foki ki he Pal mia kae ‘uma’ ‘a e Tokoni, kae ‘uma’ mo e Hou’eiki Kapineti, fakatapu foki ki he Hou’eiki Fakafofonga N pele ‘o e Fonua, kae

'uma' 'a e Hou'eiki kau Fakafofonga 'o e Kakai. Hou'eiki, 'oku tau fakafeta'i kotoa p ki he 'Otua Mafimafi 'ene kei fakakoloa'aki kitautolu 'a e mo'uí 'o tau a'usia 'a e pongipongi ko eni. Pea 'oku 'i ai p 'a e fakam l ki he Pal miá koe'uhí ko e loto lelei ke, tukumai 'a e ki'i taimi ko ení, ke faka'osi'osi atu 'a e ng ue 'a e K miti Tu'uma'u ki he Totonu 'a e Falé. Ka 'e 'ikai ke tau toe l loa. 'E 'osi 'a e.. kole p ke 'omai 'a e .. ke lau 'a e L pooti ko eni 'a e Komiti he'enu fakataha 'aneafi. Pea 'oku to e fiema'u p ke to e fakahoko atu, na'e 'omai p 'a e tohi mei taumu'a, mei he 'Eiki Pal miá, ka te u toki fakahoko atu 'a e tali ki he 'uhinga 'o e tohi ko iá. Ko e kole p mu'a ki he Kalaké, ke lau mai 'a e l pooti mei he K miti.

L pooti Fika 4/ 2017 K miti Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea.

Kalake T pile: Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá, 'Eiki Pal miá mo e Hou'eiki M mipa kakato 'o e Falé, kae 'at ke fakahoko hono lau atu 'a e L pooti Fika 4/ 2017 - K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea.

Lord Tu'ivakan
'Eiki Sea
Fale Alea 'o Tonga.

'Oku ou fakahoko atu ki he Feitu'u na, 'a e L pooti Fika 4/ 2017 'a e K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea. Ko e L pooti ni, ko e ola ia 'o e ng ue na'e fakahoko 'e he K mití, ki hono fakatonutonu 'a e tali 'a e tohi 'a e 'Eiki Pal miá, Samuela 'Akilisi P hiva, ki he fokotu'u ki ha p loti ke fakam l loo'i 'a e Pal mia, Fokotu'u Fika 1/2017. Hili 'a e laum lie lelei ki ai 'a e 'Eiki Pal miá, 'i loto Fale Alea, 'i he ho'at Tu'apulelulu 23 'o Fepueli, 2017.

'Oku 'oatu heni 'a e L pooti Fika 4/2017 'a e K miti ni, ke me'a ki ai 'a e Feitu'u na mo e Hou'eiki M mipa kotoa 'o e Fale Alea 'o Tonga.

Faka'apa'apa atu

.....
Lord Tu'iha'angana
Sea – K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea
'Aho 23 Fepueli, 2017.

M l .

'Eiki Sea: M l . 'Oku ou tui p Hou'eiki kuo 'osi tufa atu 'a e L pooti mei he K miti. Ko ia 'oku ke loto ke tau tali 'a e l pooti 'a e ng ue kuo lava 'e he K mití k taki 'o hi ki ho nima.

P loti'i 'o tali L pooti fika 4/2017 K miti Ngaahi Totonu Fale Alea

Kalake T pile : 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Veivosa *Light of Life* Taka, M teni Tapueluelu, S miu Kuita Vaipulu, 'Akosita Havili Lavulavu, 'Eiki Minisit Ako & Akong ue, 'Eiki Minisit Ngaahi

Ng ue Lalahi, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki & Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H mai, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Nuku, 'Eiki N pele Vaea, 'Eiki N pele Tu'i' fitu, loto kotoa ki ai 'a e Hou'eikí toko 24.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai, k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Ikai ha fakah loto ki ai 'Eiki Sea.

'Eiki Sea : Kole atu p ki he Kalaké, ke lau mai 'a e talí mo e talateu.

Lau tali Pal mia ki he fokotu'u ke fakahifo iá

Kalake T pile: Talateu ki he tali 'a e 'Eiki Pal mia.

1. Tapu mo e fuka 'oku t mo loto 'i Palasí, tapu mo e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea 'o Tongá, 'oku kei hokohoko atu 'a e tukup 'a e 'Eiki Pal mia 'o Tongá - *Honourable* Samuela 'Akilisi P hiva mo e Pule'anga lolotongá, ke fakahoko hono fatongiá, 'o fakatatau ki he Konisit toné, mo e Lao 'o Tongá, pea mo e ngaahi n unau 'o e pule leleí, 'a ia ko e fakamaau totonú, 'ata kitu'á, vahevahe taaú, mo e tali ui ki he kakai.

'Uluaki, hili 'o e tokoni fakataautaha 'a e 'Eiki Pal miá. Ko hono fili 'o kinautolu ki he ngaahi lakanga sev niti..

Tokanga ki he 'uhinga 'ikai lau ai 'a e tohi ne 'omai'aki tali Pal mia

'Eiki Tokoni Pal mia: Sea, k taki mu'a, ki'i kole fakama'ala'ala ki he L pooti ko eni mei he K miti Kakató, 'oku 'i ai 'a e tohi 'oku 'omai 'aki 'a e talí, pea na'a tau tali kakato ia, ke kamata mei he lau ko ia 'o e tohi Sea.

'Eiki Sea: K miti Kakato ?

'Eiki Tokoni Pal mia : Mei he K miti *Privilege* ko ia na'e 'omai. Na'e talí he l pooti ko ia 'oku tufa maí, 'oku 'i ai 'a e tohi na'e 'omai 'aki, ke kamata mei he tohi kae toki a'u..

'Eiki Sea: 'E Tokoni Pal mia, ko e me'a ko iá na'e .. Me'a mai angé 'Eiki N pele.

Lord Fusitu'a: Tapu mo e Feitu'u na Sea, pea tapu mo e 'Eiki Tokoni Pal mia. Ko e aofangatuku 'a e Komití ke to'o 'a e me'a ko eni ia 'oku 'omai 'i he *covering letter*, he 'oku 'ikai ha'ane fel ve'i mo e tali patonu ki he ' tukuaki'í, 'a ia na'e to'o ia 'i he'ene kei kau he kakanó, pea to e feinga leva 'a e ni'ihi ko ia na'e fa'u mai 'a e tohi, ke fakakau mai ia he *covering letter*. 'A ia ai, pea 'ikai p tui 'a e K mití ki ai, pea 'oku to e 'i he mafai p ia 'o e Feitu'u na Sea, p 'oku fakahoko mai ia p 'ikai, ko e tu'unga totonu ia e me'a ko ia Sea

'Eiki Tokoni Pal mia: 'Eiki Sea, ki'i fakama'ala'ala p Sea. Na'e to'o ia mei he kakano ko 'o e tali 'o e ngaahi tukuaki'i Sea, ka ko e tohi ko ia na'e 'oange mei he 'Eiki Pal miá 'o *cover* atu 'aki ko 'a e ngaahi talí, ko e me'a ia ko 'oku fai ki ai 'a e tokangá Sea. Ko ia na'e kau ia 'i he l pooti ko eni na'e 'omai mei he K mití Sea. Kapau te ke me'a hifo p ki ai, 'oku 'i ai 'a e tohi .. *covering letter* ia pea toki hoko 'a e tali.

'Eiki Sea: Me'a mai 'a e Sea 'o e K miti.

Lord Tu'iha'angana: Ka u ki'i tokoni atu ki he me'a ko ena. Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea, pea tapu ki he 'Eiki Pal miá pea mo e Hou'eiki Minisit , tapu ki he Hou'eiki Fakafofonga N pelé, pea tapu ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai. 'Eiki Sea, hang p ko e l pooti foki eni, ka ko e mafai p 'o e Feitu'u na, ka te u 'oatu p ha ki'i puipuitu'a nounou p , ke fekau'aki pea mo e feme'a'aki na'e fai ki he kaveinga ko ení Sea. Hang p ko e me'a 'a e N pele Niuá, na'e 'omai foki eni ia he konga 'o e talí, pea na'e 'osi 'ohake p ia 'e he K mití, 'oku 'ikai 'i ai ha fel ve'i ia hangatonu, p ko e *direct relevant* 'a e ' me'a ko ení, ki he fokotu'u, Pea na'e fai p foki hono alea'i pea na'e ..'a ia na'e loto leva 'a e K mití, ke to'o ia he 'oku 'ikai ke fekau'aki, pea na'e to e fakah mai leva ia 'i he *covering letter* ko ena 'a e 'Eiki Pal miá 'o fakah mai 'aki ko 'ene tali. Pea na'e 'i ai p 'a e 'uhinga Sea, te u 'oatu p 'i he mafai p 'o e Feitu'u na ia, p 'e lau p 'e 'ikai ke lau, ka te u 'oatu p 'a e puipuitu'a nounou, na'e 'i he K miti.

Na'e 'i ai 'a e faingam lie na'e me'a mai ai 'a e 'Eiki Pal miá ki he K mití, pea na'e me'a lelei 'a e K mití ki he'ene fakamatala ko ení, 'a ia 'oku ou to'o mai, ko e 'uhingá na'e kau ia 'i hono fakakaukau'i 'e he K miti. Na'e me'a mai 'a e 'Eiki Pal miá, ko e fokotu'ú 'oku lahi 'a e ng ue'aki 'e he ngaahi kupu 'o e fokotu'ú 'a e fo'i lea ko e 'ai'ainoa'ia pe ko e 'ikai ke ne 'ilo ki he Laó, 'i he meimei tukuaki'i kotoa p . Pea 'oku ne peh p ke 'omai ha ki'i fakamatala, ke fakamahino p , 'oku 'ikai ke 'ai'ainoa'ia 'a e ng ué. Pea kaikehe, pea me'a atu ia, pea na'e toe mea'i leva, 'a eni 'oku ou laú, na'e loto 'a e K mití ke to'o, ko e 'uhingá he 'oku 'ikai ke 'i ai ha'ane fel ve'i. Pea na'e to e hili 'a e ha'u 'a e Pal miá 'o fakamatala mai ko eni ki he K mití pea me'a atu ia, pea mau to e ...

<008>

Taimi: 1020-1030

Lord Tu'iha'angana: Fai p 'a e feme'a'aki ki ai 'a e k miti Sea. Pea na'a ... te u to'o mai leva 'a e 'uhinga na'e 'ohake he k mití ki he kaveinga ni fekau'aki pea mo e fakakaukau'i fakataha mo e me'a 'a e 'Eiki Pal mia, mahino p foki Sea hang p ko ha k toanga p ko e h ko e 'uhinga eni 'a e k miti na'e 'ohake. 'Oku ki mu'a ke fakahoko e faiva lahi, 'oku 'i ai ha ki'i talateu p ko ha ki'i fakanofonofo p ko ha ... Pea na'e 'ohake leva 'e he k miti 'oku hang eni ko ha ki'i fo'i fasi tau'olunga p ia 'o e Pal mia, kae ki'i taa'i p ia pea toki hoko mai leva 'a e faiva lahi he'ene tali mai ko eni 'a e me'a pea ko e 'uhinga ia 'a e k miti. Pea hang p 'oku ke mea'i, ka ai ha taha 'oku 'i ai hono fasi tau'olunga 'oku fakamatala'i mai e tokotaha ko iá hono puipuitu'a, h mai mo 'ene ngaahi ng ue lelei pea toki, pea ko 'eku ... faka'uhinga ia 'a e k miti, hang p eni ia ha ki'i fasi tau'olunga e Pal mia kae toki 'omai 'ene tali. Ka 'i he taimi tatau hang p ko u lave ki ai ko e fakahokohoko mai p eni e ' ng ue 'oku fakahoko 'e he Pule'anga ka na'e fakatokanga'i 'e he k miti 'oku 'i ai e ' konga lahi heni, ko e *continuity* p , ko e hokohoko mai p ia he ngaahi ng ue

‘a e ngaahi Pule’anga ki mu’a ‘a e konga lahi e ngaahi ng ue heni. Pea ‘oku ‘i ai e ngaahi ng ue ko u tui ko e ngaahi *policy* na’e toki fokotu’u he Pule’anga ko ‘eni, ka ‘oku ‘i loto k toa p h ka ko e me’a p ‘a e Feitu’u na ka ko e ‘uhinga ia na’e h mai ai pea ‘oku h mai ia ‘i he *covering letter* ‘a e ‘Eiki Pal mia Sea, m l .

Fokotu’u ke kamata lau tohi na’e ‘omai’aki tali e Pal mia

’Eiki Tokoni Pal mia: Sea ‘oku pou pou atu ‘i he tokoni ko ena ‘a e Sea ‘o e K miti ko eni ki he Totonu ko eni ‘a e kau M mipa, ‘oku faka’asi mai p he fokotu’u ke ... ke fakah ‘a e Tohi Tali ‘a e ‘Eiki Pal mia. Pea ko e Tohi Tali na’e ‘omai fakataha pea mo e tali ko ia ki he ngaahi tukuaki’i Sea. Ko e ‘uhinga p ia e kole fakama’ala’ala ke kamata mu’a mei he tohi ko ia Sea, m l .

’Eiki Minisit Polisi: Sea.

’Eiki Sea: Me’a ki lalo Minisit Polisi.

’Eiki Minisit Polisi: Pou pou ki he ...

’Eiki Sea: Ko e ... ko e tu’u ko ia ‘a e ngaahi tohi ko ia, ko e taimi ko ‘oku ta u ai ko ki ha ngaahi ng ue fekau’aki pea mo e ngaahi *Vote Of no Confidence* p ko e ... ha fa’ahinga ng ue peh , koe’uh ko e ... Ko e ngaahi me’a ko na’e tuku atu, ‘oku tonu ke fai e ng ue ia ki he fo’i me’a p ko ia na’e tuku atu. Ko e ngaahi me’a ko eni ko e tohi ko eni e me’a, ‘oku tonu ke ‘omai ia he fakamatala fakata’u ‘a e ng ue ‘a e Pule’anga he ‘oku ou tui ‘e to e ‘ave, ‘e to e ‘i ai e ngaahi tipeiti fekau’aki mo e ngaahi fika ‘oku fakahoko mai ‘i he me’a ko , koe’uh he ‘e to e fakafehu’ia ‘a e ngaahi ... ‘a e tohi ko pea ko e me’a ‘e hoko ‘e aafe leva ‘a e tipeiti ki he ngaahi ... ki he me’a ko ia he kuo t pile’i mai kae tuku ‘a e me’a totonu na’e faka’uhinga ki ai ‘a ‘etau ng ue ‘atautolu. Kai kehe, Hou’eiki te u tuku atu p ke mou vouti ki ai.

’Eiki Minisit Polisi: Sea ko e ...

’Eiki Sea: Me’a ki lalo, he koe’uh he ko e ... he ko ‘eku tuf ia ‘oku ‘ikai ke tonu ia ke to e, na’e tonu ke kamata p e lau mei he talateu pea fakahoko ‘a e me’a na’e ‘uhinga ki ai ‘etau ‘i heni ai mo ‘etau fakataha. M l ‘a e fakamatala ‘a e ngaahi me’a ia, faiva ia mo e haka mo e h fua, ka koe’uh ko e fo’i me’a eni na’a tau nofo ai kai kehe ko ia ‘oku ke loto ke tau ... ‘Eiki N pele Niua ...

Lord Fusitu’a: Sea k taki ko e to e ki’i tokoni atu p , hang ko e me’a ko ‘a e Sea ‘oku, koe’uh ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha founga ng ue ia ke ‘i ai ha tali foki Sea , ‘a ia ko e fo’i tali ia ko ‘eni ko e faka’atu’i ‘ata’at p ia ‘a e Feitu’u na pea mo e Fale. Ko ia ai ‘oku ‘ikai ke ...

’Eiki Minisit Lao: Fakatonutonu. Ko e me’a ko na’e fai, miniti p ‘e taha. Ko e me’a ko na’e fai ‘e he k miti, ke tali e tali ko . Ko e me’a ko e totonu fakaetangata ia. Kuo pau ke mai e tali ia.

Lord Fusitu’a: K taki ...

'Eiki Minisit Lao: Ko e tounou ia 'a e kimiti 'o 'ikai ke 'i ai e lao ko ia. Ko e me'a ko na'e fai 'e he kimiti, ko e me'a totonu p'ia ke fai.

Lord Fusitu'a: K' taki Sea.

'Eiki Minisit Lao: M l

Taukave ko e Sea Fale Alea pe ke aofangatuku

Lord Fusitu'a: Ko e fehalaaki ia 'a e motu'a ni ko e Tohi Tu'utu'uni p' 'oku 'i ai ha me'a p'eh 'i ai p' 'ikai pea 'oku 'ikai. Ko ia ai, 'oku tonu e fakahoha'a 'a e motu'a ni ko e faka'atu'i 'ata'at p' eni ia 'a e Feitu'u na pea mo e Fale, ko ia ai hang' ko e me'a 'a e Sea, 'i he Feitu'u na p'ia ke aofangatuku p' 'e lau p' 'ikai, 'oku 'ikai to e fiema'u ia ke p' loti.

'Eiki Sea: 'Ikai 'oku mahino ia, mahino ia. Tau p' loti.

'Eiki Minisit Polisi: Sea, talitali mu'a Sea ka u ki'i ...

'Eiki Sea: Ko ia 'oku ke loto ke ta u p' loti ...

'Eiki Minisit Polisi: ...ta'ofi mai au ka ke tuku ange 'e koe ki he 'Eiki N' pele ko ke ...

'Eiki Sea: 'E ... me'a ki lalo.

'Eiki Minisit Polisi: Ki'i fakahoha'a atu p' 'oku ...

'Eiki Sea: 'Oku 'ikai ke ke, ke fie 'alu ki tu'a?

'Eiki Minisit Polisi: Faka'ofu'ofa p'ia Sea, kapau te ke me'a mai p' koe ke u 'alu ki tu'a 'oku faka'ofu'ofa p'ia.

P' loti'i ke lau kotoa toenga e tali e Pal' mia

'Eiki Sea: Pe 'i me'a ki lalo. Ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono lau mai e, 'a e toenga ko e tali 'a e Pal' mia, ngaahi l'pooti ng'ue, 'ene ng'ue 'a e Pule'anga, k' taki 'o hiki ho nima.

Kalake T' pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Veivosa *Light of Life* Taka, M' teni Tapueluelu, S' miu Kuita Vaipulu, 'Akosita Havili Lavulavu, 'Eiki Minisit' Ako mo Ako Ng'ue, 'Eiki Minisit' 'o e Ngaahi Ng'ue Lalahi, 'Eiki Minisit' Fefakatau'aki mo e Polisi, 'Eiki Minisit' Mo'ui, 'Eiki Minisit' Ngoue, 'Eiki Minisit' T' naki Pa'anga H' Mai, 'Eiki Minisit' Fonua, 'Eiki Pal' mia, 'Eiki Tokoni Pal' mia, 'Eiki Minisit' Pa'anga, 'Eiki Minisit' Lao, 'Eiki Minisit' 'o e Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N' pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N' pele Tu'iha'angana, 'Eiki N' pele Nuku, 'Eiki N' pele Tu'ilakepa, 'Eiki N' pele Tu'i' fitu. 'Eiki Sea loto ki ai e toko 21.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai k' taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: ‘Oku ‘ikai ha fakah loto ki ai ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Ko ia, Kalake, k taki ‘o lau mai e ...

Tohi tali ‘a e Pal mia

Kalake T pile:

‘Ofisi ‘o e Pal mia
Nuku’alofa
Tonga

22 ‘o Fepueli 2017

Lord Tu’ivakan
‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga
‘Ofisi ‘o e Fale Alea ‘o Tonga
NUKU’ALOFA

‘Eiki Sea,

Taumu’a: Tohi Tali ‘a e ‘Eiki Pal mia mo e Pule’anga lolotonga ki he ngaahi ‘uhinga kuo fokotu’u mai ke makatu’unga ai ‘a hono fakahoko ‘o e Fili Fakah Loto ke Fakam l loo’i mo Fakahifo ‘a e Pal mia ‘o Tonga.

‘Oku ‘oatu ‘a e tohi ni ‘i he loto faka’apa’apa mo’oni ki he Feitu’u na mo e Fale Alea ‘o Tonga kae fakahoko atu ‘a e tali ‘a e ‘Eiki Pal mia mo e Pule’anga ki he ngaahi makatu’unga kuo fokotu’u mai ki ha Fili Fakah Loto ke Fakam l loo’i mo Fakahifo ‘a e ‘Eiki Pal mia ‘o Tonga (*Hon. Samuela ‘Akilisi P hiva*).

Na’e fakahoko atu ‘a e tali ‘a e ‘Eiki Pal mia pea mo e Pule’anga ‘i he ‘aho 21 ‘o Fepueli 2017 pea na’e tu’utu’uni ‘a e K miti Tu’uma’u ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea ke to’o ‘a e kongā ‘o e tali ‘a e Pule’anga ‘a ia ‘oku fakahoko atu ‘i he tohi ni.

‘I he ‘aho 30 T sema 2014, na’e fakanofa ai ‘a *Hon. Samuela ‘Akilisi P hiva* ki he lakanga ko e ‘Eiki Pal mia ‘o Tonga. Na’a ne tukup ke ne fakahoko ‘a hono fatongia ‘aki ‘a e lelei taha ki he tokoni mai ‘a e ‘Otua ke fakah ifua ki he ‘Otua pea lelei ki he tangata mo e fefine’i fonua ‘o Tonga. ‘Oku kei tui ‘a e Pule’anga lolotonga ‘oku kei falala’anga ‘a e ‘Eiki Pal mia ‘o Tonga (*Hon. Samuela ‘Akilisi Pohiva*) ke ne kei hoko ko e Pal mia ‘o Tonga.

Tu’unga faka’ekonomika

‘I he tu’unga faka’ekon mika, na’e kei hoko atu p ‘a e tupu faka’ekon mika fakata’u ‘o makatu’unga eni mei he ngaahi k toanga lalahi na’e fakahoko ‘i Tonga ni hang ko e Hilifaki Kalauni ‘i he 2015 pea mo e k toanga ‘a Toloa ‘i he 2016. Pea peh ki he ngaahi langa fakalalakala faka’ekon mika ‘oku fakahoko ‘e he Pule’anga lolotonga. ‘Ikai ko ia p na’e ‘i he tu’unga

fakafiem lie ‘aupito ‘a e pa’anga talifaki ‘a e Pule’anga ‘i muli ‘a ia na’e fe’unga pea mo e pa’anga Tonga tolungeau onongofulu m fitu miliona (367 miliona) ‘i he’ene a’u ki ‘Okatopa 2016 fakafehoanaki ki he pa’anga Tonga ‘e tolungeau hongofulu m nima miliona (315 miliona) ‘i he 2014/2015.

‘I he ta’u fakapa’anga 2015/2016 na’e fe’unga ‘a e pa’anga l fakataautaha mai mei muli mo e pa’anga Tonga ‘e uangeau f ngofulu m nima poini ‘e ua miliona (245.2 miliona) fakafehoanaki ki he pa’anga Tonga ‘e uangeua tolungofulu m f poini ‘e hiva miliona (234.9 miliona) na’e ma’u ‘i he ta’u fakapa’anga 2014/2015. ‘I he ta’u fakapa’anga 2014/2015 ko e fuofua taimi ia ke ma’u ‘e he Potung ue T naki Pa’anga H Mai mo e Tute ‘a ‘enau t keti pea hulu ‘aki foki ‘a e pa’anga Tonga ‘e taha hiva poini f miliona (19.4 miliona).

‘I he 2015/2016 na’e fe’unga mo e pa’anga Tonga teau onongofulu m f poini ‘e valu miliona (164.8 miliona) na’e t naki mei he Tukupau mo e Tute. Ko e hiki hake ia mei he pa’anga Tonga ‘e teau tolungofulu m nima poini ‘e fitu miliona (135.7 miliona) na’e t naki he 2014/2015...

<009>

Taimi: 1030-1040

Kalake T pile: Kuo to e hiki hake ‘a e pa’anga h mai ‘a Tonga ni ‘oku ma’u mei he T lite Toutai ‘a e Ngaahi Fonua Pasifiki pea mo e Pule’anga ‘Amelika (*Pacific Island Countries and USA Fisheries Treaty*) ‘aki ‘a e p seti ‘e 60 mei he pa’anga ‘Amelika ‘e 636,275 ki he ta’u ‘i he 2016 ki he pa’anga ‘Amelika 1,018,750 ki he ta’u ‘o hokohoko atu mei he 2017 ki he 2020.

‘Oku kau foki ‘i he taumu’a ng ue ‘a e Pule’anga lolotonga, ‘a hono holoki mo mapule’i ‘a e ngaahi fakamole ‘a e Pule’anga. Na’e kau ki heni ‘a hono leva’i lelei ‘a e fakamole ki he hilifaki kalauni ‘o ‘Ena ‘Af f ó Tupou VI mo Kuini Nanasipau’u ‘i Siulai 2015 peh ki he fakamole ki he ngaahi folau ki muli. Ko e pa’anga patiseti na’e toumu’a vahe’i ki he Hilifaki Kalauni ko e pa’anga ‘e 5.2 miliona ka ko e fakamole na’e pule’i lelei p ke ‘i loto p ‘i he patiseti. ‘A ia ko e pa’anga ‘e 1.9 miliona ko e fakamole ia ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palasi pea ko e pa’anga ‘e 1.7 miliona ko e fakamole ia ‘a e Pule’anga pea mo e ngaahi k miti tokoni ki he Hilifaki Kalauni. Ko hono fakak toa leva ‘o e fakamole ki he hilifaki kalauni na’e fe’unga fakak toa mo e pa’anga ‘e 3.6 miliona fakaf hoanaki ‘eni ki he pa’anga ‘e 9 miliona p ofi ki ai ‘o e fakamole ‘i he Hilifaki Kalauni ‘o Siasia Tupou V. ‘I he ta’u 2015 ko e ngaahi folau ‘a e Pule’anga ki tu’apule’anga na’e fe’unga ia mo e pa’anga ‘e 3.4 miliona ‘o fakaf hoanaki eni ki he pa’anga ‘e 4.1 miliona ko e fakamole ‘a e Pule’anga motu’a ki he folau ki tu’apule’anga ‘i he ta’u 2014. ‘Oku h m hino heni ‘a e holo ‘a e fakamole ki he folau ‘i he 2015 ‘aki ‘a e pa’anga ‘e 7 kilu tupu.

Tafa’aki ki he ng ue toli fua’i’akau

Ko e polokalama toli ‘oku tokoni lahi ki he tu’unga faka’ekon mika ‘a Tonga tautaut fito ki he pa’anga ‘oku h hangatonu mai ki he ngaahi f mili t utaha. ‘Oku faka’au ke to e tokolahi ‘a kinautolu ‘oku kau atu ki he polokalama toli ni. ‘Oku hokohoko atu foki mo e faingam lie ng ue ki *Christchurch* ma’a kinautolu ‘oku nau lava ‘a e ng ue langa. Na’e kau atu foki ‘a Tonga ki hono alea’i ‘o e Alea F fakatau’aki Fakavaha’apule’anga ‘a e Pasifiki (*PACER Plus*) ‘a ia ‘oku ‘i

ai 'a e 'amanaki 'e ma'u mei ai ha ngaahi faingam lie 'o kau ai hano fokotu'u 'o ha ngaahi ng ue fo'ou, fakaiuia e ngaahi sekitoa taautahá, hiki'i e tu'unga mo'ui 'a e kakai pea mo tokoni ki he tupu faka'ekon mika e ngaahi fonua 'o e Pasifiki.

Faka'at tu'uta mai kakai mei 'Iulope mei muli

Na'e kamata 'i N vema 2015 'a hono fakahoko 'a e aleapau 'i he vaha'a 'o e Pule'anga 'o Tonga pea mo e ngaahi fonua 'o e 'Iunioni 'a 'Iulope p ko e *European Union* ke faka'at 'a e tu'uta mai 'a e kakai 'o e ngaahi fonua 'Iulope ko ia ki Tonga ni peh ki he tu'uta 'a e kakai Tonga 'i he ngaahi fonua ko ia. 'I Sune 'o e 2016 na'e fakamo'oni aleapau ai 'a e Pule'anga Tonga pea mo e Pule'anga Siaina, ki hono faka'at 'o e visa ki he f folau'aki 'i he vaha'a 'o e ongo fonua. 'Oku tokoni lahi eni ki he f folau'aki mo e takimamatá peh ki he langa fakalalakaka 'o e fonua ni.

Tafa'aki fakatakimamata

Koe'uhí ko e fiema'u ke to e fakalalakakaange 'a e Takimamata na'e lahi 'a e ' vaka meili na'a ne afea hotau fonua 'i he ta'u kuo 'osi 'o fakafuofua ki he vaka 'e 20 tupu 'a ia na'e tokoni ki he 'ekon miká, kau ng ue fakamea'a pea peh ki he ngaahi pisinisi 'a e kakai 'o e fonua. Na'e kakato 'a e ng ue ki hono fakalelei'i 'o e H tele Fakavaha'apule'anga ko Tano'a pea mo e ngaahi fale nofo'anga tali fononga 'a ia 'oku ne lava ke fakang ue'i ai 'a e kakai 'o e fonua. Pea kuo to e lelei ange 'a e f folau'aki vakapuna fakalotofonua 'i hono faka'at ko ia ke ng ue'aki 'a e vakapuna MA60. 'Oku kei hokohoko atu 'a e ng ue ki hono fakalelei'i 'o e t 'anga vakapuna 'i he mala'e vakapuna Fua'amotu pea mo e mala'e vakapuna Lupepau'u.

'I he mahu'inga 'o e Takimamata ki he fonua kuo kamata ai 'a e hiko veve 'a e kau ng ue fakapule'anga 'i he efiafi Falaite kotoa p . 'Oku lolotonga lele 'a e ng ue ki hono fakalahi 'o e uafu fakalotofonua pea 'oku fakafuofua ke kakato 'a e ng ue ni ki he ta'u 2018.

Ola ng ue ngaahi poate Pule'anga

Na'e 'i ai 'a e ngaahi fakalelei ki he ng ue fakapule'anga pea mo e ngaahi poate 'a e Pule'anga 'o hang ko e hokohoko atu 'i Siulai 2016 'a e ng ue ki hono ng ue'aki 'o e me'afua ki he fakahoko fatongia 'a e kau ng ue fakapule'anga ke to e lelei ange ai 'a e fakahoko fatongia ki he kakai 'o e fonua. 'Ikai ngata ai ka na'e holoki 'a e ngaahi poate ki he ngaahi pisinisi 'a e Pule'anga mei he 15 ki he ngaahi poate 'e nima. Ko e l kooti 'o e lahi taha 'o e pa'anga na'e t naki (*dividend*) mei he ngaahi kautaha 'a e Pule'anga na'e hoko ia 'i he ta'u 2015 mo e 2016. Na'e holoki foki pea mo e totongi 'o e 'uhila 'aki 'a e p seti 'e 15.91 mei he s niti 'e 89.79 ki he 'iunite ki he s niti 'e 73.99 pea holoki'aki 'a e p seti 'e 10 'a e totongi 'o e vai.

Ngaahi ng ue ola he tafa'aki 'o e mo'ui

Koe'uhí ko e mahu'inga 'o e mo'ui lelei 'a e kakai 'o e fonua ko e ngaahi ng ue 'eni 'a e Pule'anga na'e lava 'o fakahoko fakatatau ki he ngaahi palani ng ue 'a e Potung ue Mo'ui ke tau'i 'a e ngaahi mahaki pipihi mo 'ikai pipihi.

- Holoki 'o e totongi 'o e ika 'i hono poupoua 'o e ma'u me'atokoni ki he mo'ui lelei
- Holoki 'a e tute 'o e me'akai fakatupu mo'ui lelei pea hiki hake 'a e tute 'o e me'atokoni 'oku 'ikai fakatupu mo'ui lelei.
- Hiki hake 'a e tukuhau pea mo e tute 'i he tapaka pea mo e kava m lohi
- Kamata 'a e f ng ue'aki pea mo e Falemahaki *Shriners* 'i *Hawaii* 'i hono faito'o ta'etotongi 'a e long'a'i f nau
- Fakalelei'i 'a e Falemahaki Niu'ui 'i Ha'apai pea mo e Falemahaki 'i Niuatoputapu.

Polokalama ako, ngoue & toutai e Pule'anga

'Oku fakahoko atu 'a e ng ue 'a e Potung ue Ako mo e Ako Ng ue ki he founa fakamaaka pea mo e ola 'o e sivi. Na'e vahe'i 'e he Potung ue Ako mo e Ako Ng ue 'a e pa'anga 'e 30 miliona ke ako'i 'aki 'a e ngaahi ako taukei ng ue 'o hang ko e palama, t funga, ng ue faka'uhila mo e ng ue fakaneesi. Ko e taumu'a 'o e ako ke 'eni ke lava 'o fakang ue'i 'a e hako tupu 'o e fonua.

'I he taumu'a ke m lohi ange 'a e langa hake he ongo sekitoa ng ue mo e toutai 'a e tu'unga faka'ekon mika 'o e fonua, na'e fakam vahe'i 'a e Toutai ke hoko ko e potung ue makehe (*Ministry of Fisheries*) pea makehe p 'a e Potung ue Ng ue, Me'atokoni mo e Vaot t (*Ministry of Agriculture, Food and Forests*).

Ko e tafa'aki ki he toutai mo e ng ue na'e lava lelei hono fa'u pea mo hono ng ue'aki 'a e Palani 'a Tonga ki he Sekitoa ki he Ng ue 2016-2020 pea mo e palani 'a Tonga ki he Sekitoa ki he toutai 2016-2020. Koe'uhi ko e mahu'inga 'o e ng ue ki he fonua, na'e lava lelei hono uta atu 'a e toni hina 'e 2,440 ki Siapani pea mo K lea 'i he 2016. 'Oku lolotonga ng ue fakataha foki 'a e Pule'anga Tonga pea mo e Pule'anga Siaina ki he m keti fo'ou 'i Siaina ke uta atu ki ai 'a e hina 'i he ta'u ni.

Ko e toutai, na'e fe'unga mo e toni 'e 1330 'a e ngaahi me'a mo'ui mei tahi na'e uta atu ki tu'apule'anga 'i he 2015 na'e fe'unga hono mahu'inga pea mo e pa'anga 'e 8.5 miliona fakaf hoanaki 'eni ki he toni 'e 725 na'e uta atu 'i he 2014. 'Oku hokohoko atu 'a hono fakatau atu 'i Tonga ni 'a e toni ika 'e nima mei he ngaahi vaka toutai muli kotoa p 'oku nau toutai 'i he potutahi 'o Tonga pea 'oku fakatau atu ia ki he kakai 'o e fonua 'i he mahu'inga ko e pa'anga 'e fitu ki he kolo pea to e ma'ama'a ange.

Kuo kamata 'a e f ng ue'aki 'a e va'a 'a e polisi pea mo e ngaahi tukui kolo ke fakasi'isi'i 'a e maumau lao pea mo tauhi 'a e malu 'i he ngaahi kolo. Na'e foaki ai ki he Potung ue Polisi ha vaka 'e tolu. Na'e ng ue'aki 'a e ngaahi vaka ko 'eni ke kumi mo fakahaofi 'aki ha mo'ui 'e toko 50 tupu. Koe'uhí ko e mahu'inga 'a e malu 'a e kakai 'o e fonua na'e fokotu'u 'i Sepitema 2015 'a e Kosilio Fakafonua ki hono Ta'ota'ofi 'a e k faka-'apiako. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi fokotu'utu'u ng ue 'a e kosilio ko 'eni pea 'oku h mai 'a e holo 'a e k faka-'apiako.

Koe'uhí ko e mahu'inga ke fakaf paki'i 'a e f liuliuaki 'o e 'ea na'e fakamo'oni 'a Tonga ki he Aleapau P lesi (*Paris Agreement*). Na'e 'i ai 'a e ngaahi tokoni maama sola na'e t faki 'e he Pule'anga ko e tokoni ki he ngaahi tukui kolo mo e 'otu motu 'o Tonga ni.

‘Oku kei hokohoko atu foki mo e ngue ki hono fakakakato ‘o e ngaahi fakalelei fakapalitikale ‘i he fonua ni.

Ko e to’o konga lalahi ia ‘o e ngaahi ngue m’ongo’onga kuo fakahoko ‘e he Pule’anga lolotonga talu mei he 2015.

‘Oku ou ‘oatu fakataha ‘a e tali ni pea mo e talamon ki he Feitu’u na mo e Fale Alea ‘o Tonga. Fakatauange ke fait puekina ‘e S hova kitautolu ‘i he fatongia mafatukituki ‘oku tau fuesia koe’uhí ko e lelei ‘a e kakai ‘o e fonua.

‘I he loto faka’apa’apa mo’oni fakamo’oni

Hon. Samuela ‘Akilisi P hiva
‘Eiki Pal mia ‘o Tonga

TALATEU

1. Tapu mo e fuka ‘oku t mo loto ‘i Palasi. Tapu mo e Hou’eiki M mipa ‘o e Fale Alea ‘o Tonga. ‘Oku kei hokohoko atu ...

<002>

Taimi: 1040-1050

Kalake T pile: ... ‘a e tukup ‘a e ‘Eiki Pal mia ‘o Tonga, *Hon. Samuela ‘Akilisi P hiva* mo e Pule’anga lolotonga ke fakahoko hono fatongia ‘o fakatatau ki he Konisitone mo e Lao ‘o Tonga pea mo e ngaahi naunau ‘o e pule lelei ‘a ia ko e fakamaau totonu, ‘ata ki tu’a, vahevahe taau mo e taliui ki he kakai.

Tali ki he ngali fili fakapone ‘a e Pal mia

1. **Fili ‘o e Tokoni Fakataautaha ‘a e ‘Eiki Pal mia.**
2. Ko hono fili ‘o kinautolu ki he ngaahi lakanga sev niti sivile ‘a e Pule’anga kamata mei he l volo ‘uluaki ki he 14 ‘oku pau ke tu’uaki. Ka ko e Tokoni Fakataautaha (*Personal Assistant*) mo e faka’uli (*VIP Driver*) ‘a e ‘Eiki Pal mia kau ai ‘a e Hou’eiki Minisit ‘oku faka’at ke tukuange ke fili ‘e he Hou’eiki Minisit . ‘Oku makatu’unga ‘eni ‘i he ‘uhinga lalahi ‘e ua. ‘Uluaki, ko ha taha ‘oku falala’anga ‘ene faka’uli t lia ‘a e mo’ui ‘a e Minisit . Ua, ko ha taha ‘oku talangofua kakato (*loyal*) ki he ‘Eiki Pal mia/Minisit ke ne hoko ko ‘ene Tokoni Fakataautaha. Na’e makatu’unga heni ‘a e fili ‘e he ‘Eiki Pal mia ‘a Siosiu Po’oi P hiva ko ‘ene fiema’u ‘a e talangofua kakato ‘i he taimi kotoa p pea mo ‘ene ‘ilo lolotonga ange ‘i ha to e taha fekau’aki mo e v sone mo e taumu’a ngue ‘a e Pal mia.
3. Ko hono fakangue’i ‘o Siosiu Po’oi P hiva ‘i he 2015 ke ne hoko ko e Tokoni Fakataautaha ki he ‘Eiki Pal mia ‘o Tonga na’e fakahoko ia ‘o fakatatau ki he’ene aleapau tau’at ina mo e

‘Eiki Pal mia, Tu’utu’uni Kapineti (vakai ki he Fakalahi A mo e Fakalahi E) fekau’aki mo e folau ‘a e Hou’eiki Minisit pea mo e ngaahi Tu’utu’uni Ng ue ‘a e Ng ue Fakapule’anga.

4. ‘Oku ‘ikai ke ta’ofi ‘e he Lao ki he Ng ue Fakapule’anga mo e Tu’utu’uni Ng ue hono fakang ue’i ‘e he ‘Eiki Pal mia hano f mili p ko hano m heni ki he lakanga Tokoni Fakataautaha. Na’e ‘osi fakah ai ‘e he ni’ihi ‘o e kau Minisit ‘i he Pule’anga motu’a honau ngaahi f mili ofi ke nau hoko ko ‘enau kau Tokoni Fakataautaha.
5. Fakatatau ki he Tu’utu’uni Kapineti fika 449 ‘o e ‘aho 19 ‘o M ’asi 2003 (vakai ki he Fakalahi A) pea mo e Tu’utu’uni Kapineti fika 747 ‘o e ‘aho ua ‘o Sepitema 2009 (vakai ki he Fakalahi E) na’e tu’utu’uni ai ‘e he Kapineti ke faka’at ke fili ‘e ha Minisit ha tokotaha tauhi tau’at ina ke muimui folau kiate ia pea ke fua ‘e he Pule’anga ‘a e ngaahi fakamole ‘o fakatatau ki he Tu’utu’uni Ng ue ‘a e Pule’anga.
6. Na’e ‘osi ng ue’aki ‘a e mon ’ia ko eni ‘e he ni’ihi ‘o e Hou’eiki Minisit ‘i he Pule’anga motu’a.

2. Fili ‘o e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti

7. ‘I he Lao ‘o e Ng ue Fakapule’anga 2010, ‘oku fakamafai’i ai ‘a e Komisoni ‘o e Ng ue Fakapule’anga (*PSC*) ke ne fokotu’utu’u ha founa fili tau’at ina (*due process*) ke fili’aki ha ‘Ofisa Pule Ng ue (*CEO*) ‘o kau ai ‘a e lakanga ko e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti. Ko ia ai ko hono fokotu’utu’u ‘o e founa fili tau’at ina ‘oku fakahoko ia ‘e he Komisoni ka ‘oku ‘ikai ko e ‘Ofisa Pule Ng ue ‘o e Komisoni (*CEO PSC*). Na’e fakahoko ‘e he Komisoni ‘a hono fili tau’at ina ‘a e kanit teiti ki he lakanga ko e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti pea na’e fili ai ‘a Toket Palenitina Langa’oi ‘o fakatatau ki he founa fili tau’at ina na’e fokotu’utu’u ‘e he Komisoni.
8. ‘Oku ‘ikai ke ‘i ai ha mafai ‘a e ‘Eiki Pal mia ‘i he Lao ki he Ng ue Fakapule’anga ke ne fili mo fakanofa ha ‘Ofisa Pule Ng ue (*CEO*) p ko e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti ‘a e Pule’anga. ‘I he’ene peh na’e ‘ikai ke fili p fakanofa ‘e he ‘Eiki Pal mia ‘a e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti. Lolotonga ‘a hono fakahoko ‘a e ng ue ki hono fili tau’at ina ‘o a’u ki he fakanofa ‘o e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti na’e ‘ikai ke ma’u ha l unga faka’ofisiale mei ha taha. Pea fakatatau ki he fale’i fakalao na’e fakahoko atu ‘a hono fakanofa ‘o Toket Palenitina Langa’oi ki he lakanga Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti.
9. Ko hono fili tau’at ina pea mo hono fakanofa ‘o Toket Palenitina Langa’oi ki he lakanga Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti na’e fakahoko ia ‘e he Komisoni ‘o fakatatau ki he founa fili tau’at ina na’a ne fokotu’utu’u ‘i he laum lie ‘oku ne ma’u ‘a e taukei ng ue mo e poto ke fili mo fakanofa ki he lakanga ko ‘eni.
10. Na’e fakam l l o’i ‘a *Busby* Kautoke mei he ng ue fakapule’anga ‘i ‘Epeleli 2012. Fakatatau ki he Lao ‘o e Ng ue Fakapule’anga ‘oku fiema’u ke fakanofa ha taha ki he lakanga ‘Ofisa

Pule Ng ue (*CEO*) kuo 'at p *vacant* 'i loto 'i he m hina 'e 12. 'Oku 'ikai ke ta'ofi 'e ha lao 'a hono fili ha tokotaha ki he lakanga 'Ofisa Pule Ng ue (*CEO*) 'o ka 'at 'a e lakanga. Ko ia ai na'e 'at fakalao 'a e lakanga ko e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti ke fili ki ai ha taha talu mei 'Epeleli 2012. Ko e fakat t m hino ki hení ko hono fakafonua 'e he Pule'anga 'a e lakanga na'e 'i ai 'a Mele 'Amanaki hili hono fakam l l o'i 'o Mele 'Amanaki mei he ng ue fakapule'angá pea 'at 'a e lakanga ko eni p *vacant* neongo na'e lolotonga 'i he Fakamaau'anga 'a e keisi ni.

3. Fili 'o e Fale'i Faka-p litikale pea fakahiki 'o fale'i ki he Potung ue Ng ue.

11. 'Oku 'at ki he 'Eiki Pal mia ke ne fili ha taha ke ne hoko ko ha'ane tokotaha fale'i 'o fakatatau ki he Ngaahi Tu'utu'uni ki he Fakatau Fakapule'anga (*Procurement*). Na'e fili mo fakanofu 'a Viliami Taufu 'o fakatatau ki he lao. Na'e 'i ai 'a e fiema'u ke tokonia 'a e pol seki fakalalakaka 'i he Potung ue Ng ue 'i he tafa'aki ki hono tokangaekina 'o e fanga monumanu. 'Oku ma'u 'e Viliami Taufu 'a e taukei ki he ng ue mahu'inga ni. Na'e 'osi fakahoko 'a hono liliu 'o e tefito'i fatongia 'a Viliami Taufu.

4. Fili 'o e 'Ofisa Pule Ng ue ki he T naki Pa'anga mo e Tukupau.

12. 'I he Lao 'o e Ng ue Fakapule'anga 2010, 'oku fakamafai'i ai 'a e Komisoni 'o e Ng ue Fakapule'anga (*PSC*) ke ne fokotu'utu'u ha founa fili tau'at ina (*due process*) ke fili 'aki ha 'Ofisa Pule'anga (*CEO*). Na'e fakahoko 'e he komisoni 'a hono fili tau'at ina 'a e kanit teiti ki he lakanga 'o e 'Ofisa Pule Ng ue 'a e T naki Pa'anga mo e Tukupau pea na'e fili ai 'a Kulufeinga 'Anisi *Bloomfield* 'o fakatatau ki he founa fili tau'at ina na'e fokotu'utu'u 'e he komisoni. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha mafai 'a e 'Eiki Pal mia 'i he Lao ki he Ng ue Fakapule'anga ke ne fili mo fakanofu ha 'Ofisa Pule Ng ue (*CEO*) p ko e 'Ofisa Pule Ng ue 'a e T naki Pa'anga mo e Tukupau 'a e Pule'anga. Ko ia ai na'e 'ikai ke fili p fakanofu 'e he 'Eiki Pal mia 'a e 'Ofisa Pule Ng ue 'a e T naki Pa'anga mo e Tukupau 'a e Pule'anga.
13. Ko hono fili tau'at ina pea mo hono fakanofu 'o Kulufeinga 'Anisi *Bloomfield* ki he lakanga 'Ofisa Pule Ng ue ki he T naki Pa'anga mo e Tukupau na'e fakahoko ia 'e he Komisoni 'o fakatatau ki he founa fili tau'at ina na'a ne fokotu'utu'u 'i he laum lie 'oku ne ma'u 'a e taukei ng ue mo e poto fe'unga ke fili mo fakanofu ki he lakanga ko eni. Kapau na'e 'i ai ha ta'efiem lie 'oku tu'utu'uni 'e he Lao 'o e Ng ue Fakapule'anga ke fakahoko 'a e l unga ki he Fakamaau'anga Fakatonotonu 'a e Ng ue Fakapule'anga (*Tribunal*) 'i loto 'i he m hina 'e taha. Na'e 'ikai ke ma'u 'e he Fakamaau'anga Fakatonotonu 'a e Ng ue Fakapule'anga ha l unga faka'ofisiale pea na'e fakanofu 'a Kulufeinga 'Anisi *Bloomfield* ki he lakanga ko e 'Ofisa Pule Ng ue 'o e T naki Pa'anga mo e Tukupau.
14. Na'e 'i ai ha ngaahi tukuaki'i 'o Kulufeinga 'Anisi *Bloomfield* 'o fel ve'i mo 'ene fakahoko fatongia 'i he Kautaha Kasitomu 'a e 'Os nia (*Oceania Customs Organization*). Ko e ngaahi tukuaki'i ko eni 'oku te'eki ai ke fakamo'oni'i pea te'eki ai ke fakahala'ia'i 'a Kulufeinga 'Anisi *Bloomfield* 'i ha tu'utu'uni 'o ha Fakamaau'anga. 'I he'ene peh na'e tau'at ina p 'a e Komisoni ke fakanofu 'a Kulufeinga 'Anisi *Bloomfield* ko e tokotaha taau ki he lakanga 'Ofisa Pule Ng ue.

5. Fili 'o e Tokoni Sekelitali 'a e 'ofisi 'o e Pal mia.

15. 'E malava ke to e fakang ue'i ha tokotaha ng ue fakapule'anga na'e fakam l l o'i mei he ng ue fakapule'anga 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni Ng ue 'a e Ng ue Fakapule'anga. Na'e fakahoko 'e he Komisoni 'a hono fili tau'at ina 'a e kanit teiti ki he lakanga 'o e Tokoni Sekelitali 'i he 'ofisi 'o e Pal mia pea na'e fili ai 'a Siale 'Eti Teum henga 'o fakatatau ki he lao mo e founga fili tau'at ina na'e fokotu'utu'u 'e he komisoni. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha mafai 'a e 'Eiki Pal mia kae 'uma' 'a e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti 'i he laó 'i he Lao ki he Ng ue Fakapule'anga ke ne fili mo fakanofa ha 'Ofisa Ng ue 'a e Pule'anga. Ko ia ai na'e 'ikai ke 'i ai ha kaunga 'a e 'Eiki Pal mia ki hono fili pea mo hono fakanofa 'o Siale 'Eti Teum henga. Ko e Komisoni 'o e Ng ue Fakapule'anga 'oku 'i ai 'a e mafai ke ne toe fakah mai ha tokotaha na'e fakam l l o'i mei he Ng ue Fakapule'anga.
16. Kapau na'e 'i ai ha ta'efiem lie 'oku tu'utu'uni 'e he Lao 'o e Ng ue Fakapule'anga ke fakahoko ha l unga ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu 'o e Ng ue Fakapule'anga (*Tribunal*) 'i loto 'i he m hina 'e taha. Na'e 'ikai ke ma'u 'e he Fakamaau'anga Fakatonutonu 'a e Ng ue Fakapule'anga ha l unga faka'ofisiale pea na'e fakanofa 'a e Siale 'Eti Teum henga ki he lakanga ko e Sekelitali Tokoni ko e Tokoni Sekelitali 'a e 'Ofisi 'o e Pal mia.

Tali Pal mia ki he fakaanga'i 'Ateni Seniale Le'ole'o

6. Tohi 'a e 'Eiki Pal mia ki he Tu'i fekau'aki mo e 'Ateni Seniale Le'ole'o 'i he'ene ta'efiem lie 'i he tautea na'e fakahoko kia Lord Tu'ilakepa.

17. 'Oku 'ikai ke tapui pea 'oku 'i ai 'a e totonu fakalao 'a e 'Eiki Pal mia ke ne l pooti ki he tama Tu'i 'a e ngaahi me'a 'oku hoko fel ve'i mo e Pule'anga 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e kupu 50 A kupu si'i tolu 'o e Konisit tone.

<002>

Taimi: 1050-1100

Kalake T pile:

18. Na'e fakahoko 'e he 'Eiki Pal miá ki he Tama Tu'í 'a 'ene hoha'a fekau'aki pea mo e 'Ateni Seniale Le'ole'ó, 'Aminiasi Kefu. Ko hono 'uhingá 'oku 'i he Tama Tu'í 'a e mafai 'i he Fakataha Tokoní ki hono fili pea mo hono tuku kitu'a 'a e 'Ateni Seniale Le'ole'ó, 'Aminiasi Kefu. Na'e makatu'unga eni 'i he hoha'a 'a e 'Eiki Pal miá ki he founga fakahoko fatongia 'a e 'Ateni Seniale Le'ole'ó, 'Aminiasi Kefu.
19. Na'e 'ikai ke kaunoa 'a e 'Eiki Pal miá 'i he founga ng ue 'a e Fakamaau'angá he na'e 'osi kakato 'a e hopo 'a Lord Tu'ilakepá mei he Fakamaau'angá. 'Oku 'at ki he 'Eiki Pal miá ke ne fehu'ia 'a e 'Ateni Seniale Le'ole'ó, 'Aminiasi Kefu, pea mo 'ene fakahoko fatongia koe'uhí ko e Fakahinohino Lao ia 'a e Kapinetí pea mo e Pule'angá.

Tali ki he hoha'a fekau'aki mo e feliuliuaki ngaue'aki maama sivi f nau

7. Liliu mei he Maaka Feliuliuaki (Standardization) ki he Maaka Totonú (Raw Marks)

22. Kuo mahino 'a e ola 'o hono ng ue'aki 'a e maaka feliuliuaki, 'i he ola 'o e sivi 'o e 2016 'a ia na'a ne 'omai ai 'a e kehekehe mo e uesia 'i he ako 'a e hako tupu 'o e fonuá.
23. Ko e ola 'o e sivi fakapule'anga 'a e ngaahi kolisí 'i he 2014, na'e 'i ai 'a e tokanga ki ai 'a e ngaahi m tu'á, kau Puleakó mo e kau Tal kita Akó 'a e ngaahi ako siasí. Na'e fakahoko leva 'a e fakataha 'i he kamata'anga 'o e 2015 'a ia na'e Sea ai 'a e Minisit Ako mo Ako Ng ué. Ko e ngaahi sivi fakapule'anga 2014, na'e sivi'i pea ng ue'aki (*process*) mo l pooti 'i he maaka feliuliuaki (*standardization*). Na'e lahi 'a e ngaahi fehalaaki he ola 'o e sivi ne tufaki 'i he Sivi Tutuku 'a Tongá mo e Sivi Tutuku Foomu Onó. Na'e fehu'ia 'e he kau puleakó 'a e ola 'o e ongo sivi ko iá, koe'uhí he na'e t 'a e kau tu'ukimu'á ia kae lava e kau tu'u ki lotó mo e tu'u ki muí. Na'e fakatatali kae feng ue'aki 'a e Va'a Sivi mo e Poate Sivi 'a e Pasifiki Saute 'i Fisí 'o fakatonutonu pea to e tufa atu 'a e ngaahi ola na'e tonú.
24. Na'e ma'u 'e he meimei 'apiako kotoa 'a e l unga mei he f nau akó mo e m tu'á fekau'aki mo e ola 'o e ongo sivi 'o e 2014. Na'e 'i ai 'a e ta'efiem lie ki hono fakapuliki 'a e tu'unga totonu 'a e ako 'o e tamasi'i mo e ta'ahine ako 'i hono ng ue'aki 'o e maaka feliuliuaki 'o tuku hake 'a e ola ki 'olungá 'o fakatupu 'amanaki pea takihala ki he hoko atu 'a e feinga ako 'a e f nau akó mo 'enau kumi faingam lie ng ué. Ko e ngaahi 'uhinga eni na'e makatu'unga ai 'a e fakakaukau ke vakai'i ke ng ue'aki 'a e maaka totonu pe *raw marks*, pea 'oku kei hokohoko atu 'a e ng ue ni. Na'e fakang ue'i 'a Piveni Piukala ke tokoni ki he ng ue ko ení, pea na'e fakahoko ia 'o fakatatau ki he tu'unga ng ue 'a e Pule'angá.

Tali ki he fokotu'u ke fakam l lo'i Viola Ulakai

8. Fokotu'u ke fakam l l 'i 'a e 'Ofisa Ng ue 'a e Komisoni Fakamafolalea Tongá.

25. Na'e 'ikai ke tu'utu'uni 'a e 'Eiki Pal miá ki he Poate ki he Komisoni Fakamafola Lea mo e 'Ata 'a Tongá ke fakam l l 'i 'a Viola Ulakai, ka na'a ne fokotu'u atu ki he Minisit 'o e Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'angá ke fai ha ng ue fekau'aki pea mo e fakahoko fatongia 'a Viola Ulakai. Na'e makatu'unga 'eni 'i he hoha'a 'a e 'Eiki Pal miá ki he founa fakahoko fatongia 'o ha taha ng ue 'i he Poate 'a e Pule'angá. Ko e mafai ko hono vakai'i 'a e fakahoko fatongia 'o ha taha ng ue 'i he Komisoni Fakamafolalea 'a Tongá 'oku 'i he Poaté.
26. 'Oku mahu'inga ke fakamahino 'a e ' vahevahe 'i he mafai 'a e Pule'angá, ko e taha ma'u 'inasi 'i he Komisoni Fakamafolaleá pea mo e tau'at ina 'a e Komisoni Fakamafolaleá ke ne fakahoko 'a hono fatongia ko e taha 'o e Kautaha Pisinisi 'a e Pule'angá. 'I he 'ene peh , na'e 'ikai ke tu'utu'uni 'a e 'Eiki Pal miá ki he Poaté ke tuku ki tu'a 'a Viola Ulakai.

Tali ki he feinga Pal mia ke fakam lolo'i Lord Sevele

9. Feinga ta'efakalao 'a e 'Eiki Pal miá mo e Ma'u Mafai ki he 'Atita mo e Pule ke fakam l l 'i 'a Feleti Sevele mei he lakanga na'e fokotu'u ki ai 'i he malumalu 'o e Lao ki he fokotu'utu'u ki he Sipoti 'o e Pasifiki 2013.

28. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi fokotu'u kehe fekau'aki pea mo e tali ki he kongá ko 'ení ka 'oku lolotonga fakahoko 'a e ngaahi fakatonutonu faka-fakamaau'anga.
29. Ko e kaveinga ko ení kuo tu'olahi hono toutou 'ohake 'i he Falé ni pea kuo 'osi fakahoko 'a e tali ki ai 'a e Pule'angá. 'Oku hokohoko atu 'a e ng ue 'a e Pule'angá ke teuteu ki he Sipoti 2019 'a ia 'e fakahoko mai ki Tongá ni.

Tali ki he kei ngaue'aki Lavulavu Senita Fakafonua

10. Fakangofua 'a 'Etuata Sungalu Lavulavu ke ne kei hoko atu pe he Senit Fakafonua neongo 'a e tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga Tangí.

30. Na'e ma'u 'a e ngaahi fakatangi mei he Talekita pea mo e Puleako 'o e 'apiako 'Unuaki 'o Tongá, ke faka'at 'a e 'apiakó ke nau ng ue'aki 'a e Senit lolotonga 'enau fekumi ki ha feitu'u ange 'e taha ke nau hiki ki ai. Koe'uhí ko e kaha'u 'o e f nau 'oku nau ako 'i he 'apiakó, ne tuku ange ai 'a e faingam lie ke ng ue'aki 'e he 'Unuaki 'o Tongá 'a e Senit , kae fakasio ha feitu'u ke nau hili ki ai. 'I Sepitema 2016, na'e mavahe ai 'a e 'Unuaki 'o Tongá mei he Senit .

Tali ki he totongi pa'anga ki he Forbes

11. Totongi 'o e Kautaha Forbes

31. Na'e ma'u 'e he 'Ofisi 'o e Pal miá mo e Sekelitali Fakataimi ki he Kapinetí 'a e kole faka'eke'eke 'o e 'Eiki Pal miá mei he fakafofonga 'o e Kautaha ko e Forbes. Ko e taha 'o e 'uhinga ne fekumi mai ai 'a e kautaha ongoongo ni ke fakahoko 'a e faka'eke'eke mo e 'Eiki Pal miá, koe'uhí ko e Pule'anga fo'ou 'eni pea faka-Temok lati. 'A ia na'a nau faka'amu ke talaki ki m mani 'a e anga 'o e fakakaukau, visone mo e fokotu'utu'u fo'ou 'a e Pule'anga 'o e 'aho ni, 'oku taki ai 'a e 'Eiki Pal miá. Kimu'a pea fakahoko 'a e faka'eke'eké na'e te'eki ke fakah mai mei he Forbes 'e totongi 'e he Pule'angá ha pa'anga. Na'e toki 'ohake 'e he ongo fakafofonga mei he Forbes 'i he lolotonga 'enau fakataha mo e 'Eiki Pal miá 'a e fiema'u ke totongi 'a e faka'eke'eké ke pulusi 'i he nusipepa Forbes, pea ko e tali 'a e 'Eiki Pal miá ke na fetu'utaki ki he Minisit Pa'angá ki he Patisetí.
32. 'Oku mahu'inga ke fakatokanga 'i 'a e ola lelei 'o e faka'eke'eke na'e fakahoko 'e he Forbes he na'e pulusi ia 'i he lea faka-Pilit niá pea mo e lea faka-Siainá 'o pau ke to e tokolahi ange 'a e kakai muli tautau tefito ki he kakai tu'um lie, 'oku a'u kiate kinautolu 'a hono tu'uaki atu 'o Tongá ni. 'I he ta'u ni kuo to e lahi ange 'a e ngaahi vaka meili pea mo e kau folau 'eve'eva 'oku folau mai ki Tongá ni, kau ai 'a e toko tahaafe tupu 'a e kau

folau 'eve'eva mei Siaina pea peh ki he ni'ihī mei he Kalipiané mo e ngaahi feitu'u kehe. Ko e ola 'eni 'o e faka'eke'eke na'e fakahokó.

Tali ki he fakam 11 'i 'o 'Etuete Sungalu Lavulavu

12. Fakam 11 'i 'o 'Etuete Sungalu Lavulavu

33. Na'e 'osi fakahoko hono fakatonutonu ki he Fale Aleá 'a e Kupu 'o e Konisit toné na'e fakafalala ki ai 'a e 'Eiki Pal miá ko e Kupu 51 'o 'ikai ko e Kupu 41. Ko e kaveinga ko 'eni na'e 'osi 'ohake 'i Fale Alea 'o hiki nima'i pea 'ikai ke tuku ki tu'a 'a 'Etuete Lavulavu kae tali ke tuku ki he 'Eiki Pal miá ke ne fakahoko ha tautea ki he tokotaha ni.

13. Me'ang ue Motu'a 'a Tomif Paeá.

34. Na'e 'ikai ke fakatau 'e he Pule'angá 'a e ngaahi me'ang ue 'a e Kautaha Vava'u *Construction*.

Tali kuo te'eki fakamo'oni Tonga ki he Koniv sio *CEDAW*

14. Alea 'i he Koniv sio ki hono Fakangata 'a e Ngaahi Fakafe'atungia Kotoa Fekau'aki mo e Totonu 'a e Kakai Fefiné (*CEDAW*)

35. 'Oku te'eki ke aofangatuku 'e Tonga ke fakamo'oni ki he Koniv sio ki hono fakangata 'a e ngaahi fakafe'atungia kotoa fekau'aki mo e totonu 'a e kakai fefiné. 'Oku fakatatali ke fakahoko 'a e fep talanoa'aki mo e kakai 'o e fonuá.

15. Totonu 'a e Tangatá 'i West Papua.

36. 'Oku 'ikai taau ke mavahe 'a Tonga mei he ngaahi kaveinga ki he totonu 'a e tangatá, koe'uhí ko e ngaahi Koniv sio ko ia 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahatahá kuo fakamo'oni pea tali 'e Tongá ni. 'I he hoko 'a Tonga ko e m mipa 'o e Ngaahi Pule'anga Fakatahatahá, na'a ne fakamo'oni tukup ai ki he *Charter* 'o e Ngaahi Pule'anga Fakatahatahá, pea 'oku 'i ai 'a e fatongia fakalao fakavaha'apule'anga 'a Tonga ni ke ne poupoua mo faka'apa'apa'i 'a e totonu 'a e tangatá.
37. 'Oku kei hokohoko lelei atu p 'a e v feng ue'aki 'a e Pule'anga Tongá pea mo e Pule'anga 'Initon siá. 'I he kamata'anga 'o e mahina ni, na'e tali 'e he Kapinetí 'a e fokotu'u mei he Pule'anga 'Initon siá 'a 'enau Fakafofonga Pule'anga (*Ambassador*) 'a 'Initon sia ki Tonga. Pea na'e folau mai 'a e tokotaha ko ení 'o fakah ki he 'Ene 'Afió Tupou VI 'a 'ene tu'unga fakaakó mo e ng ué. 'Oku to e fakahoko pea mo e ngaahi fakaafe mei he Pule'anga 'Initon siá ki he Pule'anga Tongá ki he ngaahi fakataha fakavaha'apule'anga, ako ng ué mo e tokoni fakatekinikalé.

Tali ki he fehikitaki kau ngaue Potung ue ki Muli

16. Fehikitaki 'a e kau ng ue 'a e Potung ue ki Muli

38. 'Oku tu'utu'uni 'e he Lao ki he Ng ue Fakapule'angá kuo pau ke tali ui 'a e 'Ofisa Pule ng ué ki he Minisit 'oku 'a'ana 'a e Potung ue fekau'aki pea mo e fakahoko 'e he 'Ofisa Pule Ng ué 'a hono ngaahi fatongia 'oku h 'i he Lao 'a e Ng ue Fakapule'angá. Ko ia ai ko e ngaahi tu'utu'uni ke fakahiki 'a e kau 'Ofisa 'e f (4) 'a e Potung ue ki Muli ki he ngaahi Potung ue kehe 'a e Pule'angá na'e fakahoko 'o fakatatau ki he ...

<003>

Taimi 1100-1110

Kalake T pile: ...tu'utu'uni ng ue 'a e Pule'angá.

- 39 Fakatatau ki he tu'utu'uni ng ue 'a e ng ue fakapule'anga, 'oku 'at ke fakahoko h fehikitaki fakataimi 'o e kau ng ue 'a e Pule'angá 'i ha felotoi h ongo 'ofisa pule ng ue *CEO* koe'uhí ko ha ngaahi fokotu'utu'u ng ue fo'ou 'a e ngaahi Potung ue. Ko ia ai 'oku 'at 'i he tu'utu'uni ng ue 'a e ng ue fakapule'angá ki he Sekelitali ki Muli, Va'inga T n ke ne fakahoko h fehikitaki 'o 'ene kau ng ue hili ha'a ne felotoi mo e kau 'ofisa pule ng ue (*CEO*) kehe 'a e Pule'anga 'o makatu'unga 'i ha ngaahi taumu'a fokotu'utu'u ng ue fo'ou 'a e Pule'anga 'o makatu'unga 'i ha ngaahi taumu'a fokotu'utu'u ng ue fo'ou 'a e Pule'anga. Ko e aofangatuku 'a e Fakamaau'anga Fakatonutonu 'a e ng ue fakapule'angá na'e makatu'unga ia 'i he tu'utu'uni 'a e Sekelitali ki Muli, Va'inga T n , kae 'uma' 'a e Komisoni 'a e Ng ue Fakapule'anga. 'I he 'ene peh na'e fakahoko 'a e tu'utu'uni ki he fehikitaki ni 'o fakatatau ki he lao.

Tali ki he fakamole paaka 'i Popua

17. Ngaahi Fakamole ki he Paaka Va'epopuá

- 40 'Oku hala 'a e tukuaki'i ko eni he na'e fakahoko 'a e ng ue ko eni 'aki 'a e tu'utu'uni K pineti fika 1420 'o e 18 'o T sema, 2015, (vakai ki he fakalahi L), 'a ia na'e faka'at ai p tu'utu'uni tatau h tokoni 'e ala fakahoko mei he Potung ue ki he Ngaahi Ng ue Lalahi 'a e Pule'angá pea peh ki he ngaahi kautaha pisinisi 'a e Pule'anga.
- 41 'Oku hala 'a e tukuaki'i ko eni he na'e te'eki lahi fe'unga 'a e 'elia tongo ne to'o ki he fiema'u fakalao ko ia 'i ha fa'ahinga ng ue peh ni ke fai h sivi uesia faka' takai ai. Ko e fiema'u fakalao ke a'u 'a e lahi 'o e 'elia tongo 'oku to'o ki he sikuea mita (*square metre*) 'e taha mano (10,000) pea toki fai 'a e sivi faka' takai.
- 42 'Oku 'i ai 'a e 'akauni makehe kuo fokotu'u 'i Fale Pa'anga 'o tauhi ai 'a e ngaahi tokoni tau'at ina meia kinautolu 'oku nau fie tokoni ki he ng ue ni. Ko hono ng ue'aki 'o e pa'anga ko eni 'oku fakafou ia 'i he Fale Pa'anga.

Fakam 'opo 'o e Tali 'a e Pule'angá

43. 'Oku mahino mei he tali 'i 'olungá 'oku 'ikai ke monuka mo maumau 'a e Konisit tone pea mo e Lao 'o Tonga 'e he 'Eiki Pal mia pea mo e Pule'anga lolotonga, 'o 'ikai ko ia p k ko e tataki 'oku fakahoko 'e he 'Eiki Pal mia 'o Tonga, Hon. Samuela 'Akilisi P hiva, mo e Pule'anga lolotonga, 'oku fakatefito ia mei he pule lelei pea mo hono ngaahi naunau 'a e 'ata ki tu'a taliui ki he kakai, fakamaau totonu, pea mo e vahevahe taau. Pea 'i he laum lie 'ofa fonua mo'oni, mamahi'i fonua mo faitotonu koe'uhí ko e lelei 'a e tangata'i fonua mo e fefine'i fonua kotoa 'o Tonga. 'Oku fakahoko 'e he 'Eiki Pal mia mo e Pule'anga lolotonga 'a hono fatongia ki he lelei tahá, pea fakatatau ki he ngaahi lao mo e tu'utu'uni ng ue 'a e Pule'angá.
- 44.
45. 'I he 'ene peh 'oku falala 'anga 'Eiki Pal mia 'o Tonga, Hon. Samuela 'Akilisi P hiva mo e Pule'anga lolotonga ke nau tataki 'a e fonua ni, pea 'oku 'ikai h makatu'unga ke fakam l l o'i p fakahifo ai 'a e 'Eiki Pal mia 'o Tonga mei he lakanga ko e Pal mia 'o Tonga. M l .

Faka'uhinga'i Lao 'UHINGA Lea fekau'aki mo e 'aho 5 fai ai VOCN

'Eiki Sea: M l . Hou'eiki ko e talí mei he Pule'angá 'o hang p ko ia na'e fakahoko atu 'aneafi, koe'uhí ko e 'osi hono lau 'a e tali, k koe'uhí ko e tohi na'e 'omai mei he 'Eiki Pal mia, koe'uhí ko ko e 'aho 'e 5 'oku peh 'oku ngata 'i he 'aho ni. K koe'uhí ko e Lao ki he ngaahi 'UHINGA Lea p ko e *Interpretation Act*, 'a e Lao 'o Tonga. Ko ia na'e fai ki ai 'o tatau p mo hono fakah mai ko eni 'a e me'a na'e lau ia ki he 'osi ...ko hono fakah mai pea toki lau ki he 'aho hono hoko. Pea 'oku peh p 'a e Lao ko ki he *Interpretation* 'oku ng ue'aki 'e he Fakamaau'anga, k ko e ...'a ia ko e kupu 19, ko e vahe 1 'o e Lao 'o Tonga, Kupu 19, ko e anga 'o e lau 'aho. Pea na'e fai ki ai 'a e muimui, ko e fakapapau'i 'e he lao, kae fakahoko atu p . "Ko e ngaahi 'aho 'e fiha mei he 'aho 'oku fakah ai koe'uhí ke fai ai h me'a p koe'uhí ko ha me'a kehe 'ikai ke kau ai 'aho 'oku fakah ai 'i hano lau 'o e ngaahi 'aho ko ia.

'A ia ko hono fakahinohinó 'oku fakapapau'i 'e he laó ko e 'aho 'e 14 mei he 'aho 'o e Tu'utu'uni Fakamaau'anga koe'uhí ke totongi 'a e pa'anga tautea. Ko e 'uluaki 'aho 'o e 'aho 'e 14 ko ia, ko e 'aho ia 'oku hoko mai 'i he Tu'utu'uni Fakamaau'anga. K fakapapau'i 'i he laó ko e 'aho 'e 10 mei he 31 'o M 'asi koe'uhí ke fai h me'a, ko e 'aho faka'osi 'o e ngaahi 'aho ko ia ko e 'aho 10 'o 'Epeleli.

Tu'utu'uni 84(g) (1)

Ko e tu'utu'uni ko eni 84(g) 1, 'a ia ko e ...ke to e fakahoko atu p . "*Kuo pau ke fakahoko hono p loti'i 'o ha fokotu'u ke p loti ke fakam l l o'i 'a e Pal mia 'o 'oua 'e to e laka hake 'i he 'aho ng ue 'e 5 mei he taimi na'e 'uluaki t pile'i ai ke alea'i 'i he Fale Alea.*"

Na'e t pile'i Hou'eiki 'a e fokotu'u, *vote of no confidence* he 'aho 'uluaki, 'aho M nite 20 'o F pueli, 2017. Ko e 'aho ng ue 'e 5 'e kamata lau ia mei he T site 21 Fepueli, 2017, 'a ia 'e 'aho 'uluaki ki he T site 21 'o F pueli, ua ki he Pulelulu 22 'o Fepueli, tolu ki he Tu'apulelulu 23 'o Fepueli, f ki he Falaite 24 'o Fepueli, ko e 'aho ni ia, 5 ki he M nite 27 'o F pueli. Ko e lau ia 'o fakatatau ki he kupu 19 'o e lao ki he Faka'uhinga Leá, 'a ia 'oku tu'utu'uni mai 'a e founa

hono lau ‘o e ‘aho. Ko e ngaahi lau kotoa ‘o e ‘aho ‘i he ngaahi ng ue mo e tu’utu’uni fekau’aki pea mo e *vote of no confidence*, na’e fakahoko kotoa p ‘o fakatatau ki he kupu 19 ‘o e Lao ki he Faka’uhinga Lea, ‘o kau ai ‘a e lau ‘o e ‘aho ‘e 5 ki he 14 mei hono ma’u ‘e he ‘Eiki Sea ki mu’a pea ne t pile’i ‘i Fale Alea.

Tali ‘a e Sea Fale Alea kole Pal mia ke fai p loti he ‘aho ni

Mahalo ‘e tapu p mo e Feitu’u na ‘Eiki Pal mia ko e tali ia ki he tohi ko na’e ‘omai mei he Feitu’u na ‘a ia na’e lau p foki ke ‘osi p ‘etau lau ko eni pea tau m tuku atu ‘o tau ‘o lotu, pea tau foki mai p ‘i he M nite ‘o ...mahino p ‘a e tokolahi ‘a e Pule’angá, mou ‘o lotu ke tau laum lie lelei, ko ‘ene ‘osi ko e M nite p pea tau fakahoko ‘a e vouti, he ‘ikai ke tau to e l loa ‘o a’u ki he haafe ‘a e nima. ‘Eiki Pal mia .

‘Eiki Pal mia : Fakatapu atu ki he Feitu’u na ‘Eiki Sea kae ‘uma’ ‘a e toenga ‘a e Hou’eiki ‘o e Fale Alea ‘o Tonga.

‘Uluakí Sea ‘oku ou ‘oatu ‘a e fakam l lahi ki he Feitu’u na kae ‘uma’ ‘a e Hou’eiki ‘i he lava ke lau ‘a e tali, lau ‘a e fokotu’ú, pea lau mo e tali pea ‘oku ou tui ‘oku ‘i ai ‘a e nonga mo e fiem lie ‘iate kitautolu, kuo tau fanongo ki he me’a ko eni kuo ...mei he ongo tafa’akí l ua, pea ‘oku ou tui te ne ‘omai ‘a e fiem lie lahi. Neongo ‘oku ‘i ai ‘a e fanga ki’i me’a iiki p ‘i he talí na’e fai ki ai ‘a e ‘ikai ke ...na’e to’o ‘e he K mití ‘a ia ko e fika 6 mo e fika 9. Kae kehe, ki’i tuku angé ki he tafa’akí ka u ‘oatu ‘a e ki’i fokotu’u ko eni.

Fokotu’u p loti he ‘aho ni koe’uhi ko e ngaahi fatongia fakafonua he uike kaha’u

Na’e makatu’unga foki ‘a e peh ko ke tau m l l koe’uhí he na’e teuteu ke mau K pineti ‘i he ‘aho ni. Pea koe’uhí kuo toloi ‘a e K pinetí ia ki he ‘aho M nite. Ko ia ai ne mau fakakaukau, fakakaukau p Hou’eiki Minisit ke u to e tohi atu ki he Feitu’u na ‘o kole ke tau hoko atu ai leva, na’a lava ‘o p loti’i p he ‘aho ni, ko hono ‘uhingá k tau ‘ata’at ki he M nité ‘uhingá he ‘oku fa’aki ‘aupito, ‘oku lahi ‘a e ‘ ‘a e ‘ ouau fakafonua ‘oku hanganaki mai mei he uike kaha’u. Pea ‘oku ou tui ko e ‘ ouau ko ia kuo ‘osi kamata ‘a e ng ue ia ki ai. ‘Oku ...fakatatau ki he polokalama ko eni ‘o e me’afaka’eiki ‘oku fu’u si’isi’i ‘aupito ‘a e taimi ia ko eni ‘oku tuku mai ki he kakai ‘o e fonua mo kitautolu ‘a e Pule’angá ke fakahoko hotau ngaahi fatongia ki he me’a ko eni ‘oku hoko.

Ko ia ai ‘i he fakakaukau fakapotopoto ‘a e motu’a ni mo e K pinetí, kapau te tau lava ai leva ‘o ‘ai ‘o faka’osi ‘a e me’a ‘i he ‘aho ni pea tau p loti he ‘aho ni p ko e h p ola te tau ma’ú pea tau ‘ata’at leva ‘i he toenga ‘o e ‘aho ‘apongipongi, S pate hoko atu ki he uike kaha’ú ke tau teuteu ki he ...me’a lahi ko eni...

<005>

Taimi :1110–1120

‘Eiki Pal mia : ‘e he la’ kuo puli, t e la’ ‘o Tonga, pea ‘oku ou tui ‘oku mahu’inga ia, tautaefito kiate kimoutolu, pea peh kiate kimautolu mo e kakai e fonuá. Ko e toenga ko eni ‘o

e ki'i me'a ko eni 'oku toé, tuku ia ke te tau. Hang ko e lau ko 'a e me'á. Mou m tuku atu , kae tukuange ki he kau tautonú, ke nau toki hanga 'enautolu 'o hoko atu. Ka ko e lau fakak toá, 'oku ou fakam l atu 'aupito he lava e me'a ko ení, ka 'o kapau 'oku 'i ai ha me'a 'oku mou peh 'oku toe, ke to e fai ha talanoa ki ai, mo ha feme'a'aki ki ai, pea fai ia, 'i he toenga ko ení. Pea kapau kuo 'ikai, pea tau p loti . Ka tau m tuku 'o teuteu atu ki he ngaahi fatongia 'oku hoko mai 'i he kaha'ú. M l 'aupito.

Eiki Sea : 'Eiki N pele.

Kole ha faingamalie ki he Hou'eiki ke lau tali 'a e Pal mia

Lord Tu'ilakepa : Tapu p pea mo e Feitu'u na, 'Eiki Sea. Fakatapu atu ki he 'Eiki Pal miá, mo e Hou'eiki Kapinetí, kae'uma' e Hou'eiki e Fale Aleá, 'Eiki Sea. 'Eiki Sea, 'oku mahino p 'etau Tohi Tu'utu'uni, ko e 'aho e 5, Eiki Sea, 'i he uike, pea ko e 'aho e 4, 'osi fakapapau'i ia 'i Nuku'alofa ni, 'e fai ai e Fakataha Fale Alea, 'i he taimi lele ko 'a e Fale Aleá, 'i he M nite ki he Tu'apulelulu. Tukukehe, 'Eiki Sea, 'a e Falaité, kapau 'e toki fai ha kole 'a e Falé, ki he 'Eiki Pal mia, koe'uhí ko e 'aho ia 'oku fai ai 'a e Kapinetí. Meimei ko e 'aho pehe ni, 'Eiki Sea, hang ko e me'a 'oku ke mea'í, meimei me'a atu e Hou'eikí, ki ha ngaahi me'a 'oku nau fiema'u ke 'omi ki he Fale ni, pea 'oku kau ia 'i he kongá 'o e ng ué, 'Eiki Sea. Fakahoko honau fatongia he Kapinetí. Fakahoko leva 'a e ngaahi fatongia 'o e Kau M mipá, ke kumi ha ngaahi me'a 'oku 'aonga, pe fel l ve'i pea mo e ng ue faka-Fale Alea, pea mo e fa'u Lao 'oku fai he Fale ni, 'Eiki Sea.

Ko e me'a ko na'a ku fanongo ki ai 'aneafí, 'Eiki Sea, ko e kole p ke lau 'etau tohi, 'Eiki Sea. Pea na'e fai e tali lelei, 'Eiki Sea. Ko e me'a ko 'oku mau ongo'í, ko e tohi ia ko ení na'e totonu p ke fai mo 'omai 'i he 'aho 'e 2. Tau toloi 'i he 'aho 'e 2 ki he ki'i tohi si'isi'i ko ení, 'Eiki Sea. Pea 'oku a'u mai ki he 'aho ni, 'oku nau fakahoko mai, 'Eiki Sea, ke fai e p loti ia, he koe'uhí ko e M nité ia, 'oku 'i ai e ngaahi ngafa fatongia ki he fonuá, 'Eiki Sea. Pea 'oku mo'oni p e 'Eiki Pal mia ia, koe'uhí 'oku lolotonga pulonga e fonuá, 'Eiki Sea, ka 'oku 'i ai e ngaahi ngafa fatongia.

'Ohovalé p kuo a'u ange e ni'ihí 'o e m tu'a 'a e Feitu'u na, ke mau fakamo'oni mai koe'uhí ko e kongá 'o hotau fatongia 'o e Fale Alea ni, 'Eiki Sea. Pea na'e lava lelei ia, 'Eiki Sea. 'A ia ko e me'a ko iá 'oku lava p ia 'o fai 'e he kau ng ué, 'Eiki Sea. Ko e meimei ko e fatongia lahitaha 'o e me'a ko eni 'oku hoko he fonua ni, 'Eiki Sea, 'oku kau kotoa e fonuá ki ai, 'Eiki Sea. Ko 'eku vakaí, 'Eiki Sea, he'ikai. Hou'eiki Minisit , ko e taimi eni ke mou me'a ange 'o me'a h , he ngaahi tu'unga homou tu'ungafalé. Ko mautolu 'oku ha'amo kimoutolú. 'Ikai ke teitei 'i ai ha ni'ihí, he toenga e kau M mipa he Fale ni, te nau 'i ai hanau fu'u kaunga f f , 'Eiki Sea. Vahevahe e ng ue ia ki he ngaahi sino kehekehe, 'Eiki Sea, kau ai e si'i m tu'a Hou'eikí, 'Eiki Sea.

Pea 'oku ke mea'i lelei p , 'Eiki Sea, 'oku 'i ai e ngaahi fale, mahalo 'oku 3 pe 4, 'oku hili e ha'amó he uma e taha kotoa p 'o tatau p 'a e taha kotoa, koe'uhí ko 'etau faka'apa'apa ki he fale 'o e Tu'í, 'Eiki Sea. 'O kau ai, 'o si'i a'u ki hoto fanga 'uhiki, mo hai fua e fanga mokopuna, kuo pau, 'ikai ke to e fai ha faka'ei'eiki ia, 'Eiki Sea, 'a e Feitu'u na pea mo e fale e Hou'eikí. Kuo pau ke tau tulolo kotoa kae fakah 'etau faka'apa'apá, 'Eiki Sea. Meimei ko e ngafa fatongia, 'Eiki Sea, meimei ko e t pile ko ení, ko nautolu 'e fakahoko e fatongia ko ení, 'Eiki Sea.

Sea, kuo 'osi maau e ngaahi ngafa fatongiá ia. Pea kuo teuteu p e kakai e fonuá ia. 'Oku 'ikai ko ha me'a si'isi'i eni, 'Eiki Sea. 'Omai fakavavevave p he 'aho ni, ka tau p loti'i he 'aho ni, 'Eiki Sea, he 'oku mahu'inga ke 'i ai ha tali 'a e Kau M mipa, tautautefito kia tautolu he Fale ni, 'Eiki Sea. Ke fai ha tipeiti ki he tohi ko na'a ne 'omai, 'e he 'Eiki Pal mia, 'Eiki Sea. Pea 'oku napangapangam lie leva e me'a ko e fakamaau totonu. Pea ke mea'i 'e he M mipa kotoa p , 'a e tu'unga mo e tukuaki'i 'oku fai 'e he ni'ihii 'o e kau Fakafofonga e Kakaí, pea mo e ni'ihii e Hou'eiki N pelé, 'Eiki Sea. Pea 'oku hang p ko e me'a na'a ke me'a ki aí, 'Eiki Sea, 'oku 'i he Konisit toné 'a e mafai pule 'o e Fale ni, ke ne siviivi'i ha Pal mia p . 'Oku 'ikai ko e Pal mia e 'ahó. Pal mia kuo 'osí, tapu mo e Feitu'una, na'e fai hono vakai'i. Pal mia 'o e 'aho ni. Ko e hokohoko mai ia 'o e founga fakasivilaise faka-temok lati ia 'oku ng ue'akí, 'Eiki Sea.

Ka 'oku ou tui, Sea, ko e ki'i faingam lie na'e tuku atu ki he 'Eiki Pal mia, pea mo e fu'u fakataha lahi na'a mou fai mo e Hou'eiki Minisit , 'o vakavakai'i e ' kupu kotoa, ke 'omi ha tali ke fakafiem lie ki he tukuaki'i 'oku fai ki he Feitu'una, 'Eiki Pal mia. 'Aho 'e 2, 'Eiki Sea, talu 'enau toloi, Tusite, Pulelulu, pea a'u mai ki 'aneafi, tau toe toloi 'aneafi ki he 'aho ni, 'Eiki Sea. Pea 'oku ou fokotu'u atu, 'Eiki Sea, mea'i p 'Eiki Sea, ke tuku mai ha faingam lie ki he kau M mipá, he ko ena 'oku toki 'osi, 'o hang ko e me'a, M nité. 'ikai p ke tau to e 'ova tautolu he M nité. Ko e fai p e ' malangá he M nite, pea fakapapau'i he M nite, pea ko 'etau tutukú ia, 'Eiki Sea, 'o fakatatau pea mo 'etau Tu'utu'uní, 'Eiki Sea.

Tui Sea fakapotopoto ke toki fai p loti he M nite

'Eiki Sea : Hou'eiki, f f mu'a ke tau fakanounou p . Ka koe'uhí he na'e fai p foki 'a e. 'Oku 'i he Seá p ia 'a e ... pe 'e 'omai ha tali pe 'ikai. Ka na'e tukuatu p foki ki taumu'a, he uike kuo 'osí, pea mo e uike ni. Hang p ko ia na'e femahino'aki kitu'á, mo e 'Eiki Pal miá. Ko e lau p e talí pea 'osi, pea tau m tuku, ka mou me'a atu 'o hokohoko ai p e ngaahi fatongiá. He ko e mahino ko kiate au, 'a e Kapinetí, 'oku fa'a mei houa p e 1, pe 'oku houa 'e 2, pea 'osi. Pea kapau te mou Kapineti he 2.00, 'oku 'osi p ia he 3.00 pe ko e 4.00. Ka koe'uhí 'oku tonu ke tau toki faka'osi p kitautolu he M nite, he ko e, 'oku ou tui 'e fe'unga p ia, he 'oku ou tui ka tau to e lele, 'e lahi e ngaahi femalanga'akí, pea

Tokanga 'oku ngata 'aho 5 ki he 'aho ni

'Eiki Tokoni Pal mia : Sea, k taki ko e ki'i fehu'i p . Kapau 'e ma'u mai leva ha fale'i faka-Lao ia 'a e Pule'angá, ko e 'aho 5 e 'aho ni, ka tau to e hoko atu tautolu he M nite, pea ko e 'osi ai p ia 'a e vouti.

'Eiki Sea : Ko e me'a p ia kapau te mou 'ave ki he Fakamaau'angá, ke nau fakatonutonu mai e me'a ko eni 'a e Lao 'o Tongá.

'Eiki Tokoni Pal mia : Pea mo hono *application* ko ki he keisi ko ení, Sea. Ko e 'uhingá p ia. Ka ko e fakatokanga atu p ia, 'Eiki Sea, ko e 'uhingá p eni ia na'a 'i ai ha feh laaki. Ko e faingam lie e 'aho ni. Kapau 'e tuku atu ki he M nite, kapau ko e loto p ia e Falé, m 1 .

'Eiki Sea : Ko e me'a p ke mou ki'i faka'atu'i na'e 'osi tuku atu he uike kuo 'osí, pea tau to e a'u mai ki he uike ni, ke fai mai e talí. Ka na'e 'ikai ke fai mai ha ng ue mei taumu'a 'i he uike kuo 'osí. Talu mei he M nite, pea ko eni 'oku toe tuku atu mo e fo'i 'aho ko eni. 'Eiki N pele.

Kole ha taimi ke fai ha vakai ki he tali e Pal mia

Lord Nuku : Tapu p pea mo e 'Eiki Sea. Fakatapu atu ki he 'Eiki Pal mia, kae'uma' e Fale Alea 'o Tonga. 'Eiki Sea, ko e me'a fo'ou ko ki he motu'a ni, koe'uhí ko 'eku ma'u e tali ko ení, 'ou fanongo ki ai he 'aho ni, hono laú, 'Eiki Sea. Ko 'eku kole atú, koe'uhí ke tuku mai hamau faingam lie ke mau 'o fakakaukau'i, he ko e talí, na'e te'eki ai ke mau fanongo ki ai. Ka ko eni kuo ma'u mai e talí, pea kuo fai leva 'a e fakakaukau ke... ko e ki'i taimi ko , he ko e toki 'osi p eni hono laú. 'UHINGA ia e kole atú. Fai e ng ue ia 'a e Pule'angá, kapau 'oku nau peh 'enautolu ia ke feinga ha ng ue fakalao, ke faka'uhinga ki he me'a ko ena na'a ke me'amai'akí. Ka ko e me'a p ia 'oku 'uhinga atu ai e fakahoha'á ia, 'Eiki Sea, koe'uhí ko e me'a ko eni, fai atu e poupouí.

'Eiki Tokoni Pal mia : Sea, ko e fakatokanga atu p ia ki he Falé, Sea. Ka a'u ki he 'aho M nite, 'oku mahino hake ko e 'aho hono 6 ia, ko e 'osi ia 'a e voutí. Ko hono 'uhingá p ia 'a e fakatokanga. 'Oku 'ikai 'uhinga ko e to e 'o feinga ha me'a kehe...

Lord Tu'ihangana : Ki'i fakatonutonu atu, Sea. Mo'oni p e me'a 'a e Tokoni Pal miá. Pea ka a'u ki ai kuo tau .. Ko 'ene 'osí ia. Ko e to e h e to e me'a 'e hoko?

Lord Tu'ilakepa : Sea, me'a ki ho'o me'á, kae tuku mu'a ke mau ki'i fakahoha'a p ki he Feitu'u na. Kia au, he'eku ongo'í, he me'a 'oku me'a mai ki ai e Tokoni Pal mia, 'oku tu'u faikehe 'etau me'a he Fale ni, 'Eiki Sea. Talu hono 'omi 'a e ngaahi fakamatala falala'anga, 'Eiki Sea. 'Aho ni p , kuo hang kuo fai hano vakai'i, pe ko e h hano lea, ko e fakamanamana ki he Fale ni. Ko e a'u p ki he M nité, 'e fai 'etau fakatonutonu fakalao ki he me'a ko iá, 'Eiki Sea. Tau pehe p , 'Eiki Sea, na'e fai 'a e lelei tahá, 'i he Fale ni, mo e ni'ihi 'o e kau Fakafofonga e Kakaí.

'Eiki Tokoni Pal mia : Sea, fakatonutonu. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha fakamanamana, Sea, ko e fakatokanga p Sea, ko e 'uhingá p ko e ngaahi kupu'i Lao ko ena mo e fakahinohino na'e 'omai 'e he Feitu'u na, Sea. Mole-ke-mama'o ha fakamanamana. Kapau p 'e a'u ki he Monite 'oku me'a, pau p ke tau p loti. M l .

'Eiki Sea : Hou'eiki, mou me'a ange ki laló. Mou vakai ange p ki he kongá 1 e Talateú. Tu'utu'uni 1 (2). 'Oku 'i he 'Eiki Seá, 'i ha taimi p , 'oku fehu'ia ai ke ne tu'utu'uni fekau'aki mo e faka'uhinga mo hono fakahoko 'o e Ngaahi Tu'utu'uni, pea ne tu'utu'uni ki ha me'a 'oku 'ikai h ai. 'I he me'a kotoa p kuo pau ke ne muimui 'i he Ngaahi Tu'utu'uni 'i he kuo hilí mo e ngaahi founga anga maheni, 'a e Fale Aleá, pea ko 'ene tu'utu'uni 'e aofangatuku, 'a e tu'utu'uni 'a e Sea.

Pea ko ia 'i he'ene peh , mahalo 'oku sai ke tau m l l . Mou me'a atu. Pea ko e me'a p 'e taha 'oku ou kole atú. Ko e 12.30 'e me'a atu ai e Hou'eiki 'o e Falé, ke 'ave hotau hala ki lotó 'apongipongi. Pea ko ia...

'Eiki Pal mia : Sea, fakamolemole, k taki'i ange e motu'a ni. Tali lelei p 'e he motu'a ni ia mo e t pile ni 'a ho'o tu'utu'uni. Ka 'oku ou, hang kiate au 'oku ta'efiem lie e Hou'eiki N pele 'o peh 'oku 'ikai ke 'i ai ha faingam lie. Ko e me'a ia 'oku ou tokanga ki ai 'enau ta'efiem lie.

Pea kapau 'oku nau ta'efiem lie, pea 'oku ou kole atu ke 'ange, ko e h e me'a 'oku nau ta'efiem lie ki aí, pea fai mu'a ia, ke tau. Na'a 'oku nau loto kinautolu ke tau hoko atu.

Lord Tu'ilakepa : Sea, fakatonutonu atu ange 'a e 'Eiki Pal mia. 'Ikai ha taha ia 'e ta'efiem lie, ka 'oku hang 'oku ofongi 'e he fo'i me'a fo'ou 'o e pongipongi ni, 'a e feta'emahino'aki 'a e Feitu'u na mo e Pule'anga. Kuo kaunoa e Pule'angá 'i he fatongia e Feitu'u na...

Tu'utu'uni 'a e Sea toki paloti e fokotu'u ke tukuhifo Pal mia he M nite

'Eiki Sea : Me'a hifo ki lalo N pele. Me'a ia ko na'a ku 'uhinga ki ai ke 'oua e lau e me'a ko íá, he 'oku 'ikai ke 'i ai hano kaunga. He ko e taimi 'e lau aí, 'e pau ke fai e feme'a'aki, he 'oku pau ke fakafehu'ia 'a e ngaahi fika mo e ngaahi me'a 'oku 'omaí, he kuo t pile'i he Falé. Ko ia, Hou'eiki, fai 'eku tu'utu'uní. Tau toki hoko mai ki he M nite.

Kelesi

Ka tau kelesi.

<006>

Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga

'Aho Falaite, 24 Fepueli 2017

10:00 am

Fale Alea 'o Tonga

1. Lotu

2. Ui 'o e Fale Alea

3. Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea

4. L pooti Fika 04/2017: K miti Tu uma u ki he Ngaahi Totonu a e Fale Alea

Lau a e l pooti.

P LOTI O TALI 24/0.

5. Tali a e Eiki Pal mia ki he Fokotu u ki ha P loti ke Fakam l loo i a e Pal mia

Tu utu uni a e Eiki Sea ke lau o kamata i he talateu [peesi 5]. Tokanga a e Tokoni Pal mia ke lau kotoa mai o kau ai a e "cover letter" oku omai aki a e tali a e Eiki Pal mia. Me a a e Sea o e K miti ki he Ngaahi Totonu (Fakafofonga Nopele Fika l Ha apai) o fakama ala ala a e vakai a e Komiti fekau aki mo e ngaahi me a i he tohi "cover letter".

P LOTI O TALI KE LAU MO E "COVER LETTER" 21/0.

Lau o kamata mei he peesi 1.

Me a a e Eiki Sea o fakama ala ala a e anga hono lau o e aho mo fakapapau i ko e aho e 5 oku tuku mai ke fakahoko ai a e p loti e toki kakato ia ki he aho 27 o Fepueli 2017. Oku makatu unga a e lau ko eni o e ahó i he kupu 19 o e Lao ki he UHINGA i Lea [Interpretation Act], a ia oku h ai e kamata lau mei he aho hokó kae ikai ko e aho l he aho ne fakah ai ki he Fale Alea.

Kole mei he Eiki Pal mia ke fakahoko ai pe a e p loti i he aho ni koe uhi ko e ngaahi fatongia kehe o e Kapineti mo e pulonga oku t i he fonuá. Tokanga a e Fakafofonga N pele Fika 2 Vava u ke tukuanga ha taimi fe unga ki he Hou eiki M mipa ke nau me a ki he tali mei he Pal mia. Tokanga a e Tokoni Pal mia ki he kaveinga aho ng ue e nima kuo pau ke fakahoko i loto ai a e p loti o e VONC. Ko e aho ko iá oku osi ia he aho ni, Falaite 24 Fepueli pea e omai ha fale i fakalao mei he Pule anga he ka peh mai ai oku osi he aho ni pea ko e ngata anga p ia a e VONC.

Me a a e Eiki Sea ko e Tu utu uni 1(2) oku oange a e mafai ki he Eiki Sea ke ne faka uHINGA i a e ngaahi tu utu uni pea e aofangatuku a e faka uHINGA a e Eiki Sea, pea ko e faka uHINGA i eni kuo osi oatu e toki osi a e aho e 5 ki he M nite [27 Fepueli 2017].

TOLOI A E FALE ALEA KI HE M NITE 27 FEPUELI 2017.